

Nejasnosti okolo veľkomoravského staroslovienskeho Proglasu

KRISTÍNA PAVLOVIČOVÁ, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava

KRISTÍNA PAVLOVIČOVÁ: Some Ambiguity about Great-Moravian Proglas Written in Old Church Slavic
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 62, No. 3, p. 165 – 189.

The paper raises a question whether it is appropriate to assess Middle-aged Proglas as a poem consisting of a certain number of lines regardless of typological features of a Middle-aged piece of writing as such. The genre classification of Proglas requires revealing the earliest version in the preserved manuscripts and its purpose including the examination of its original title. With regard to the critical chronological comparison of manuscript copies in Old Church Slavic, identical and different parts of the translations into Slovak are examined, especially the one made by Ján Stanislav as opposed to those done by other translators.

Key words: prologue, hymn, chant, Middle-aged poetics, protograph, *textura in continuo*, authenticity of the biblical text

1. Úvod

O literatúre starších období nezriedka panuje názor, že v nej je už všetko jasné a uzavreté a bez možností objaviť niečo nové. Chronicky známe poznatky o nej sa už nepreverujú, ale mechanicky sa preberajú ako axiómy. Na príklade Proglasu možno ukázať, že aj s textami, o ktorých je zdanlivo všetko jasné a definitívne uzavreté, to môže byť v skutočnosti oveľa komplikovanejšie a celkom ináč, ako sa tradovalo.

Veľkomoravský starosloviensky text tradične nazývaný Proglas nepatrí do rukopisného kánonu staroslovienskych pamiatok, t. j. medzi tie texty, ktoré vedecká slavistika pokladá za súbor pamiatok v najstaršej podobe slovanského spisovného jazyka (staroslovienciny), a to napriek tomu, že z uvedeného písomníctva nemáme k dispozícii ani jeden protograf (prvý alebo pôvodný záznam). Na základe podrobného štúdia o tomto reprezentatívnom súbore platí, že najvernejšie zachováva najstaršiu podobu staroslovienciny. Táto črta sa odvíja z odpisov, pričom kánonické pamiatky sa rozdeľujú na hlaholské a cyrilské.¹ Z toho, že jestvujú len mladšie odpisy Proglasu, pramenia viaceré nejasnosti. Nedorozumenia spôsobuje nekritické narábanie s prepismi z rôznych časových perspektív ich vzniku. Spolupôsobia tu však aj mýtotočné aktivity vychodiace z predstavy, že Proglas

¹ Porov. VEČERKA, Radoslav: *Úvod do slovanskej jazykovedy*. Brno : Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, 1977, s. 49.

je akýmsi všeslovanským básnickým veľdielom z počiatkov slovanskej písomnosti. Jeho jedinečnosť sa v rokoch po Nežnej revolúcii a utvárania samostatnej štátnosti (so zmienkou o cyrilo-metodskej tradícii v Ústave) pertraktovala osobitne intenzívne v slovenskom kontexte, v ktorom sa Proglas stáva „veľbásňou“. V skutočnosti však proglasov, t. j. prológov je viac, písali sa nielen v stredoveku, ale ich pôvod siaha do staroveku. Pochybné je aj chápanie Proglasu ako básnického textu, a to tak z formálnej, ako aj – ba najmä – z obsahovej stránky. Pravda, za básne treba jednoznačne pokladať slovenské inovácie od slovenských básnikov, ktorí preklad historického staroslovienskeho textu z Veľkej Moravy prebásnili podľa súčasných noriem básnickej tvorby.

Ako vidieť, podstatná problematika tkvie v nesprávnom žánrovom zaradení staroslovienskeho Proglasu, ale ani sám názov tohto textu nie je pôvodný, ale utvoril sa uzuálne z incipitu. Problematická je aj autoreferenčná 1. osoba slovesa *byť* (*Proglas som...*) na začiatku textu, ďalej verzologicky nenáležité určenie rytmického pôdorysu textu a jeho následky, pričom v novom svetle možno posúdiť aj staronovú otázku autorstva. Uvedené javy tu postupne rozoberáme. Pokiaľ ide o principiálne odlišenie poézie a prózy v dobe vzniku Proglasu, otázku, či text je alebo nie je vo veršoch, pokladáme za indiferentnú so zreteľom na formu zapísania textu a na fakt, že aj dobové rečnícke útvary boli rytmicky členené. Navyše určenie hraníc verša² v texte zapísanom in continuo je veľmi problematické, ako to vidieť z rôznych prepisov. V danej dobe v byzantskom cirkevnom prostredí kresťanského Východu ešte prebiehala tvorba novej poézie, tá sa však stotožňovala s tvorbou bohoslužobných piesní a hymnov. Proglas im nezodpovedá ani formou (ide najmä o jeho nestrofickosť, ale aj o rozsah), ani obsahom. Vyvraciam aj možnosť určenia za pieseň zo samotného názvu, ktorý v sebe síce zahrnuje segment *glas*, ale nie vo význame „spev či nápev“. Hudobnosť, a teda implicitne básnickosť textu, neurčuje ani prítomnosť záznamu značiek v texte, ktoré sa vysvetľujú ako notácia. Rozčlenenie textu na určité úseky (v pamiatkach bodkami) je výsledkom budovania rečníckej harmónie slohu, ktorá sa už od antiky vnímala ako uplatnenie symetrie, pričom vyváženosť výpovede alebo jej úseku zabezpečovala vetná perióda. Najmä z hľadiska obsahovej určenosti textu Proglasu možno bezpečne povedať, že nejde o intencionálnu báseň, ale aj so zreteľom na iné existujúce prológy k častiam Biblie či k prekladovým celkom možno hovoriť o texte, ktorý predchádza iný text s cieľom informovať o jeho obsahu. V danom prípade z hľadiska autenticity s cieľom, aby bol cirkevne schválený a aby ho klérus bez obáv mohol používať. Vecná (obsahová) stránka Proglasu sa priam dožaduje odborného teologického diskurzu, ktorý sa vo filologických výkladoch očividne zanedbáva.

Prirodzene, odkrytie omylov a mýtov o Proglase nijako neznižuje jeho kultúrnohistorickú hodnotu, našim cieľom je práve kritickou cestou na ňu poukázať.

2. Kategória osoby v existenciálnom slovese a zachované odpisy

V jazykovednom kontexte prednávkou J. Kačala poukázal na disproporciu v slovesnej kategórii osoby medzi tvarom v prvom „verši“ Proglasu vo faksimile Chilendarské-

² Dikcia tohto príspevku vychádza z pochybnosti, že Proglas je veršovaný básnický útvar. Napriek tomu – najmä v komentároch rozmanitých výpovedí o údajných veršoch – preberáme tento výraz ako precitovaný, ale zároveň voľný netermín, označujúci útvar alebo segment textu rozsahom podobný veršu.

ho rukopisu a v súčasných prekladoch Proglasu do slovenčiny: „...podľa fotokópie pôvodného cyrilského textu (...) je začiatok takýto: Proglasъ jestъ svѣtu jevanġelġju. Ako vidno, existenciálne sloveso byť je tu v 3. osobe singuláru. Tomuto stavu však protirečia takmer všetky novšie slovenské preklady, keďže v nich sa sloveso byť upotrebuje v 1. osobe singuláru, t. j.: *Evanġelġju svätému som predslovom* (Paulinyho a Turčányho preklad); výnimku predstavuje iba verný Stanislavov preklad: *Toto je prívet k svätému evanġelġju*.³ Uvedená disproporcja je taká výrazná, že má zjavné divergentné interpretačné následky. Zákonite sa vynára predpoklad, že jedna z verzií je nenáležitá. V slovenskej prekladateľskej tradícii sa viac uplatňuje verzia s 1. osobou singuláru. Treba však skúmať tradíciu, v ktorej žil autor protografu, a, prirodzene, aj jazykové stváranie javu v jednotlivých rukopisoch.

Zachované odpisy sú štyri. Pôvodný hlaholský rukopis sa nezachoval, jestvujú iba štyri neskoršie cyrilské odpisy. Ucelený starosloviensky Proglas, ktorý máme dnes, je len rekonštrukciou podľa týchto odpisov. Okrem toho, že text sa zachoval zapísaný iba neskorším písmom, zachoval sa aj v neskoršom jazyku: zachované rukopisy sa odkláňajú od staroslovienskej a inklinujú k cirkevnej slovančine.⁴

Prvý z týchto rukopisov objavil roku 1858 ruský jazykovedec, folklorista a slavista Alexander Fjodorovič Hilferding v srbskom pergamenovom rukopise štvorevanġelia zo 14. storočia, pričom sám dotoval text do 13. storočia.⁵ Tento text je nadvísaný „*Blaženago učitelja našego Konstantina Filosofova slovo*“,⁶ zapísaný je in continuo v stĺpcoch, nie je teda rozdelený na verše ani strofy a medzery medzi slovami sa v ňom nachádzajú len po interpunkcii. Zväčša sa nazýva podľa svojho objaviteľa Hilferdingov rukopis. Niekedy sa nazýva aj Pečský rukopis podľa miesta nálezu v Peči, niekdajšom sídle srbských patriarchov. Hilferding ho vydal roku 1858⁷ a po ňom neskôr ruskí a ukrajinskí slavisti a filológovia Izmail Ivanovič Sreznevskij (1858),⁸ Vladimir Vasiljevič Kačanovskij (1899),⁹ Alexej Ivanovič Sobolevskij (1910)¹⁰ a Ivan Franko (1916).¹¹

³ KAČALA, Ján: *Jazyk majstrov*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2014, s. 144 – 145. Porov. aj KAČALA, Ján: Čo zostalo na písme. In: *Kultúra slova*, roč. 47, 2013, č. 2, s. 114.

⁴ Porov. NAHTIGAL, Rajko: Rekonstrukcija treh starocerkvenoslavanskih izvornih pesnitev. In: *Razprave. Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, Filozofsko-filološko-historični razred*, 1943, s. 76 – 77.

⁵ Porov. tamže, s. 76.

⁶ SOBOLEVSKIJ, Alexej I.: Drevnija cerkovno-slavianskija stichotvorenija IX – X vekov. In: *Materialy i izsledovanija v oblasti slavjanskoj filologii i archeologii. Sbornik otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk. Zv. LXXXVIII, č. 3, s. 19*. Sanktpeterburg, 1910. Transkripcia K. P. Z cyriliky, azbuky a gréckej abecedy transkribujem aj všetky ďalšie citované texty v príslušných jazykoch. Cyrilský text, samozrejme, nerozlišuje malé a veľké písmená.

⁷ Nahtigal, c. d., s. 76 uvádza bibliografický údaj Hilferding, A. F.: *Predislovije sv. Kyrilla, prosvetitelja Slavjanskago k perevodu jevanġelġja*. Moskva : Russkaja Beseda I, 1858, s. 108 a n.

⁸ Nahtigal v c. d. na s. 76 uvádza bibliografický údaj Sreznevskij, I. I.: *Slovo Konstantina Filosofova*. Sanktpeterburg : Izvestija Imperatorskoj Akademii Nauk po otdeleniju ruskago jazyka i slovesnosti. Zv. 7, 1858, s. 145 a n.

⁹ Nahtigal v c. d. na s. 76 uvádza bibliografický údaj Kačanovskij, V. V.: *Istoria Serbii s polovinny XIV do konca XV v*. Kyjev, 1899, s. 9.

¹⁰ Sobolevskij, c. d.

¹¹ Nahtigal v c. d. na s. 76 uvádza bibliografický údaj Franko, I.: *Kleine Beiträge zur Geschichte der kirchenslavischen Literatur*. II. Vorrede zum Evangelium. Archiv für slavische Philologie XXXVI, Berlin, 1916, s. 201 – 217.

Druhý rukopis Proglasu objavil roku 1868 ruský archimandrita Leonid (vlastným menom Lev Alexandrovič Kavelin) v archíve monastiera Chilandar, nachádzajúcom sa na gréckom polostrove Athos. Podľa miesta nálezu sa tento rukopis nazýva Chilendarský. Je to najstarší zachovaný odpis, pochádza z 13. storočia. Po archimandritovi Leonidovi¹² ho publikoval srbský archimandrita Nikifor Dučić (1884),¹³ bulharský slavista Jordan Ivanov (1908 a 1931),¹⁴ ktorý ho podľa interpunkcie rozdelil do veršov, a po ňom ho ruský slavista Peter Alexejevič Lavrov (1930) publikoval znova in continuo ako prózu,¹⁵ ako je to vo všetkých štyroch odpisoch. Proglas v žiadnom z rukopisov nie je zapísaný tak, ako sa poézia zapisuje dnes – žiaden verš v ňom nie je zapísaný do samostatného riadka tak, aby text nevyplňal celú šírku tohto riadka. Pergamen bol v stredoveku vzácny, preto sa ním šetrilo. Chilendarský rukopis má rovnaké nadpísanie ako Hilferdingov rukopis: „*Blaženago učitelja našego Kostantina Filosofova slovo*“¹⁶ (s chýbajúcim „n“ v Konštantínovom mene)¹⁷ a takisto je písaný in continuo, astroficky v dvoch stĺpcoch, zarovnaných zľava aj sprava,¹⁸ a pre šetrenie materiálom sa v ňom medzery medzi slovami vyskytujú len po bodke.

Tretí zachovaný rukopis sa našiel roku 1872 v zbierke Alexeja Ivanoviča Chludova (1812 – 1882), podľa ktorého sa nazýva Chludovov,¹⁹ a pochádza zo 14. storočia. Vydal ho Andrej Nikolajevič Popov (1872)²⁰ a niektoré varianty z neho prevzali do svojich vydání I. Franko, J. Ivanov aj P. A. Lavrov. Rovnako ako ostatné rukopisy je zapísaný in continuo a obsahuje rovnaký nadpis ako ostatné srbské rukopisy (s rovnakou chybou ako v Chilendarskom rukopise).²¹ Rajko Nahtigal ho považuje za variant medzi Chilendarským a Hilferdingovým rukopisom, pričom stojí bližšie k Chilendarskému.²² Chludovov

¹² Nahtigal v c. d. na s. 77 uvádza bibliografický údaj Arhimandrit Leonid: *Istoričeskoje opisanije srbskoj carskoj lavry Chilandara*. Moskva, 1868, s. 119 a n.

¹³ Nahtigal v c. d. na s. 77 uvádza bibliografický údaj Dučić, N.: *Starine Chilendarske. Glasnik srpskog učenog društva*. Časť I, kniha 56, s. 111 a n. Beograd, 1884. Dotlač Književni radovi IV, s. 141, Beograd, 1896.

¹⁴ Nahtigal v c. d. na s. 77 uvádza bibliografický údaj Ivanov, J.: *Blgarski starini iz Makedonija*. Sofija, 1908, s. 70 a n. Druhé vyd. 1931, s. 338 a n.

¹⁵ Nahtigal v c. d. na s. 77 uvádza bibliografický údaj Lavrov, P. A. In: *Materialy i izsledovanija v oblasti slavjanskoj filologii i archeologii. Sbornik otdelenija ruskago jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk. Zv. LXXXVIII, č. 3*, s. 196 a n. Sanktpeterburg, 1910. Porov. aj Nahtigal, c. d., s. 77.

¹⁶ Porov. faksimile. Všetko transkribujem v plnom znení (vrátane skrátení pod titulou).

¹⁷ Je možné, že táto zmena vznikla denazalizáciou pôvodnej nosovky. Denazalizácia prebiehala od polovice 10. stor., porov. STANISLAV, Ján: *Starosloviensky jazyk I*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978, s. 366.

¹⁸ Zarovnanie sprava je len približné, ako to zapisovateľovi pišúcemu rukou vyšlo. Slová rozdeľoval na hranici slabík (no spojovník sa vtedy ešte nepoužíval).

¹⁹ Zaužívaný je aj výraz *Chludov rukopis*, hoci podľa pravidiel súčasného jazyka by sa mal tento odpis správne nazývať *Chludovov*. Na Slovensku sa používa aj nesprávna podoba *Chlodov rukopis*, porov. napr. ONDRUŠ, Šimon: *Prekrásny Klimčákov Proglas so Slaninkovými machuľami*. Dostupné online: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/archive/11-3-11.htm> [cit. 1. 3. 2015].

²⁰ POPOV, A. N.: *Opisanie rukopisej i Katalog knig cerkovnoj pečati biblioteki A. I. Chludova*. Moskva, 1872, s. 12 – 13. Dostupné na stiahnutie na webstránke http://byzantinorossica.org.ru/PS_Catalogues.html [cit. 1. 3. 2015].

²¹ Popov, c. d., s. 12.

²² Porov. Nahtigal, c. d., s. 77.

rukopis obsahuje viaceré hláskoslovné, morfológické, no aj syntaktické (slovosledové) varianty voči Chilendarskému rukopisu.

Posledný rukopis je neúplný, obsahuje len prvých 44 „veršov“ (bez 33. „verša“). Písaný je in continuo. Je zo 16. storočia. Našiel ho okolo roku 1899 A. I. Sobolevskij v zborníku Trojickej Sergijevovej lavry, pričom sa nenachádzal na začiatku štvorevanjelia ako predchádzajúce rukopisy. Podľa miesta nálezu sa nazýva Trojický.²³ Sobolevskij ho s niekoľkými odlišnosťami predovšetkým v interpunkcii a grafike vydal tri razy (1899, 1900 a 1910).²⁴ Tento rukopis je odlišný od predchádzajúcich, na rozdiel od nich nie je v srbskej, ale v ruskej redakcii. Odlišný je čo do lexiky aj slovosledu. Jeho nadpis znie *Predslovije jevangelskoje svjeto Kirila* (Predslov evanjelia svätého Cyrila).

Vo faksimile najstaršieho srbského Chilendarského odpisu z 13. stor. znie prvý verš Proglasu takto: „*Proglasъ jestъ svjeto jevangeliја*“,²⁵ čiže existenciálne sloveso *byť* je tu v tretej osobe (a je tu mäkký jer namiesto tvrdého). Tomu zodpovedá aj preklad Jána Stanislava: „*Toto je prívět k svjätému evanjeliu*.“²⁶ Novšie preklady do slovenčiny však obsahujú toto sloveso v prvej osobe: „*Evanjeliu svjätému som Predslovom*“ (E. Pauliny a V. Turčány),²⁷ „*Som predhlas svjätého evanjelia*“ (J. Zambor),²⁸ „*Som spev pred svjätým Evanjeliom!*“²⁹ (L. Feldek).³⁰ Opierajú sa totiž o rekonštrukciu Rajka Nahtigala, ktorý tento „verš“ zrekonštruoval do podoby „*Proglasъ jestъ svjeto jevan(b)geliju*“.³¹ Nahtigalovou rekonštrukciou argumentuje aj J. Zambor, keďže jej „prvý polverš vstupného verša

²³ Porov. aj HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema: *Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1993, s. 81.

²⁴ Nahtigal v c. d. na s. 77 uvádza bibliografické údaje SOBOLEVSKIJ, A. in *Trudy XI Archeologičeskago sjezda v Kijevе*. Zv. II, 1899; in *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina*. Kniha XVI – XVII. Soňja, 1900, s. 323 a n.; in *Materialy i izsledovanija v oblasti slavjanskoj filologii i archeologii. Sbornik otdelenija ruskogo jazyka i slovesnosti Imperatorskoj Akademii Nauk*. Zv. LXXXVIII, č. 3, s. 21 a n. Sanktpeterburg, 1910.

²⁵ Porov. Nahtigal c. d., s. 81. Rovnako znie tento „verš“ aj v publikácii K. Habovštiakovej a E. Krošlákovej na s. 82, z ktorej ho J. Kačala nesprávne cituje (datívna podoba „*Proglasъ jestъ svjeto jevanъgeleju*“ namiesto genitívnej „*Proglasъ jestъ svjeto jevangeliја*“). J. Kačala tu totiž netranskriboval text faksimile Chilendarského rukopisu, ale prevzal a do tretej osoby upravil transkripciu Nahtigalovej rekonštrukcie od E. Paulinyho, ktorú K. Habovštiaková a E. Krošláková v citovanej publikácii uverejnili na s. 86. E. Pauliny transkripciu publikoval v knihe *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, s. 127 – 130.

²⁶ STANISLAV, Ján: *Dejiny slovenského jazyka III. Texty*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 105.

²⁷ PAULINY, Eugen: *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 130. Porov. aj in Habovštiaková – Krošláková, c. d., s. 91. Rovnakú verziu tohto verša ponechal V. Turčány aj v najnovšej verzii svojho prebásnenia z roku 2011 (porov. *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012, s. 9).

²⁸ ZAMBOR, Ján: O Proglase a jeho básnických prekladoch. In: *Studia Academica Slovaca* 42. Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 34.

²⁹ Pokiaľ ide o písanie začiatočného písmena v apelatívnom pomenovaní *evanjelium*, malo by tu byť malé *e*, ale ak sa hovorí o konkrétnom evanjeliu, napr. *Evanjeliu podľa Jána*, píše sa s veľkým začiatočným písmenom, keďže je to názov konkrétneho literárneho diela. V citáciách jednotlivých autorov však rešpektujem ich poňatie.

³⁰ In: *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2012, s. 15.

³¹ Nahtigal, c. d., s. 93.

v cyrilike svedčí o tom, že do latinky ho treba prepisovať tak, ako to urobil Pauliny: „*Proglasъ jesmь*“.³²

Z časového hľadiska by mala byť smerodajná podoba textu v najstaršom odpise. Nahtigal zmenil gramatickú osobu v porovnaní s najstarším Chilendarským odpisom podľa najmladšieho, ruského Trojického rukopisu zo 16. storočia, v ktorom je sloveso *byť* v prvej osobe: „*Priglasъ jesmь svętomu jevangeliju*“.³³ V rukopise ide o zmenu len jedinej grafémy a zodpovedajúcej hlásky – „t“ (3. osoba) sa mení na „m“ (1. osoba). V tomto prípade uplatnenie ktoréhokoľvek variantu (teda s „t“ i „m“) dáva reálny tvar slovesa *byti*.³⁴ Pri preferencii jedného z nich sa vylučuje ten, ktorý vytvára menej pravdepodobnú konštrukciu tejto izolovanej vety. Obe sú však pravdepodobné. Podľa Nahtigala treba dať prednosť variantu *jesmь* pred *jestь*, lebo takáto zmena je vraj zo psychologického hľadiska možná, ale opačná nie.³⁵ Pokiaľ ide o rukopisy, vo výraze *jestь* sa vo všetkých pravidelne nachádza koncový mäkký jer.

V Hilferdingovom rukopise nie je tretia osoba explicitne vyjadrená, lebo existenciálne sloveso je v ňom skrátene titlou, koniec slova je vynechaný. V riadku je len prvá časť slova „je“ a pod titlou je nadriadkové „s“.³⁶ Tretia osoba sa však dá vydedukovať z ďalších použití rovnakého skráteneho výrazu v tomto rukopise, pri ktorých je z kontextu zrejmá tretia osoba: „*svętbь bo jestь v' semu miru*“, „*darь Božij desnyje česti jestь*“, „*se jestь darь*“. Skrátene výrazy tu dopĺňam s mäkkým jerom podľa jediného výskytu tohto tvaru v plnej forme „*jestь*“ v Hilferdingovom rukopise: „*darь bo sь ot Boga danь jestь*“.³⁷ V Chludovovom rukopise sa existenciálne sloveso úplne eliduje: „*Proglasъije svętago jevangelija*“.³⁸ Substantívum tu splynulo so slovesným tvarom „je“ a vzniklo akoby neutrum (*proglasie*). Ako vidno z rukopisov, aj prvé slovo textu *Proglas* sa vyskytuje vo variantných podobách: *Proglasъ* v Chilendarskom³⁹ a Hilferdingovom rukopise,⁴⁰ *Proglasъije* v Chludovovom rukopise⁴¹ a v Trojickom rukopise sa nachádza tento výraz v podobe *Priglasъ*,⁴² ktorú Nahtigal považuje za očividne neskorší variant.⁴³ Pokiaľ ide o výrazy *Priglasъ* a *Proglasъ*, staroslovienske sloveso *priglasiti* znamená privolať, zavolať,⁴⁴ kým *proglasiti* 1. predpovedať, 2. predspievať.⁴⁵

Odlíšnosť prekladu Jána Stanislava od neskorších slovenských prekladov tkvie v tom, že J. Stanislav nevychádzal z Nahtigalovej rekonštrukcie, ale z Chilendarského

³² Porov. Zambor, c. d., s. 18 – 19.

³³ Porov. Nahtigal, c. d., s. 79.

³⁴ Porov. *Staroslavjanskij slovar'*, (po rukopisjam X-XI vekov). Red. R. M. Cejtlin, R. Večerka, E. Bláhová. Moskva : Russkij jazyk, 1994, s. 103.

³⁵ „Varianti Troick. *jesmь* je dati prednost, ker je psihološko le izpremema v *jestь* mogoča, ne pa obratno“ (Nahtigal, c. d., s. 97).

³⁶ In: Sobolevskij, c. d., s. 19.

³⁷ Tamže, s. 19 – 20.

³⁸ In: Popov, c. d., s. 12.

³⁹ Porov. in: Nahtigal, c. d., s. 81.

⁴⁰ In: Sobolevskij, c. d., s. 19.

⁴¹ In: Popov, c. d., s. 12. Porov. aj Nahtigal, c. d., s. 81.

⁴² Porov. in: Nahtigal, c. d., s. 79.

⁴³ Porov. Nahtigal, c. d., s. 97.

⁴⁴ Porov. *Staroslavjanskij slovar'*, s. 501.

⁴⁵ Porov. tamže, s. 519.

rukopisu, ako to vidieť aj z prvého, autoreferenčného verša s existenciálnym slovesom v 3. osobe: „*Toto je prívet k svätému evanjeliu*“ na rozdiel od ostatných slovenských prekladov, ale aj z toho, že v Stanislavovom preklade sa neuvádza Nahtigalov 5. verš: (v preklade V. Turčányho) „*To v našom siedmom tisícročí stalo sa*.“ Tento verš má pôvod v Trojickom rukopise; jeho osobitosťou je, že text Proglasu časovo ukotvuje. Bez neho má text z hľadiska času univerzálnu, nelimitovanú platnosť. V preklade J. Stanislava sa takisto neuvádza ani Nahtigalov 53. verš: „*Съ разумомъ своимъ глаголати*“⁴⁶, ktorého prvú časť „*съ разумомъ*“ Nahtigal prevzal z Hilferdingovho rukopisu⁴⁷ a druhú doplnil sám bez ohľadu na rukopisy. Na rozdiel od Nahtigala preklad Jána Stanislava zase obsahuje spojenie „*Toto je dar*“⁴⁸, ktoré sa nachádza vo všetkých srbských rukopisoch. Skutočnosť, že Ján Stanislav nevychádzal z Nahtigalovej rekonštrukcie, ale z Chilendarského rukopisu, je však zrejmé aj z konkrétnych prekladateľských riešení, napr. „*Boha budú poznať, ako sa svedčí*“⁴⁹ (v Chilendarskom rukopise „*Boga poznajutъ jako dostoitъ*“),⁵⁰ ktoré v Nahtigalovej rekonštrukcii podľa Trojického rukopisu znie „*Boga že ubo poznati dostoitъ*“⁵¹ – „*lebo Boha sa svedčí poznať*“. Preklad Jána Stanislava sa od ostatných prekladov Proglasu do slovenčiny odlišuje aj v tom, že sa začína in continuo (až po ôsmy verš podľa rátať iných prekladateľov do slovenčiny) a až potom zapisuje vo veršoch, začínajúc týmto: „*Preto uslyšte Slovieni všetci*...“⁵²

Zámena jedinej grafémy „t“ (3. osoba) v existenciálnom slovese v Chilendarskom rukopise na „m“ (1. osoba) v Trojickom rukopise vznikla s najväčšou pravdepodobnosťou ako pisárska chyba. Cyrilské litery pre „t“ a „m“ sú v manuskriptoch za istých okolností veľmi podobné, vidieť to aj na neskorších rukopisoch. V najmladšom Trojickom rukopise sa nachádza viacero evidentných pisárskych chýb, napr. anaforický výraz *dar* je v 10. verši Nahtigalovho prepisu uvedený nesprávne bez koncového zadného jeru, pričom hneď v nasledujúcom 11. a 12. verši je v správnej podobe, teda s tvrdým jerom: *darъ*.⁵³ Prirodzene, pisárske chyby sú aj v srbských rukopisoch. Tak napr. v Chilendarskom aj Chludovovom rukopise chýba dokonca v nadpise litera „n“ v Konštantínovom mene „*Blaženago učitelja našego Kostantina Filosofova slovo*“. Alebo vo faksimile Chilendarského rukopisu je „*darъ bo jestъ ot Boga съ dlnъ*“ namiesto „*danъ*“, čo je spôsobené tým, že grafémy „a“ a „l“ sú v cyrilike podobné.⁵⁴ Aj pre rekonštrukciu Proglasu teda zjavne platí to, čo Zoe Hauptová konštatuje o rekonštrukcii štvorevanjelia: „Stanovení původnosti lexikálních variant je tedy závislé na subjektivním rozhodnutí editora a vzniká otázka, zda vůbec rekonstruované cyrilometodějské znění evangelního překladu může odpovídat podobě předpokládaného archetypu po lexikální, eventuálně i morfoložické

⁴⁶ Nahtigal, c. d., s. 83.

⁴⁷ V predložke zmenil mäkký jer (съ) na tvrdý (съ).

⁴⁸ Stanislav, c. d. 2, s. 105.

⁴⁹ Tamže.

⁵⁰ In: Nahtigal, c. d., s. 81.

⁵¹ Nahtigal, c. d., s. 93.

⁵² Stanislav, c. d. 2, s. 105.

⁵³ Porov. Nahtigal, c. d., s. 79.

⁵⁴ Rovnaká chyba sa nachádza aj v Nahtigalovom prepise Chilendarského rukopisu na s. 82. V 26. verši sa uvádza „*saovo*“, hoci v 25. aj 27. verši je správne „*slovo*“.

a syntaktické stránce, nemluvě o hláskosloví a pravopisu.⁵⁵ Rekonštrukcia je však hypotetický text, len predstavuje onu podobu, ktorá vznikla v súlade s teóriou pravdepodobnosti ako najpravideľnejšia podoba, a teda optimálna. Zhrňme argumenty pre jednotlivé verzie.

Z chronologického hľadiska sloveso z prvého „verša“ Proglasu by malo byť – v súlade so staršími rukopismi – v tretej osobe. Ďalším argumentom pre zachovanie tretej osoby je tradícia. Z. Hauptová o tom hovorí, že „z historické situácie vzniku staroslověnského jazyka vyplývá, že sám tento jazyk i jím napsaná literatura podléhaly vzoru byzantské církevní kultury a písemnictví“.⁵⁶ Byzantská kultúra a literatúra v sebe zlučuje kresťanstvo s antikou.⁵⁷ Veľa diel byzantskej literatúry sa však nezachovalo, ako uvádza aj spomínaná autorka: „Kdybychom měli úplnější přehled o byzantském písemnictví, leccos ze staroslověnských tvorby by se možná zdálo méně originální.“⁵⁸ Tu možno aplikovať tradíciu začiatku literárnych diel uvádzaných informáciou o obsahu knihy s autoreferenčnou formulou „*toto je/sú*“. Forma je známa z biblickej literatúry. Biblia bola pre zostavovateľa Proglasu autoritatívna, a tým aj vzorová kniha, takže biblické formuly museli poznačiť aj jeho štylizované postupy. Kniha Exodus sa začína takto: „*Toto sú mená Izraelových synov, ktorí prišli do Egypta s Jakubom*“, Kniha Deuteronomium: „*Toto sú slová, ktoré povedal Mojžiš celému Izraelu na púšti za Jordánom...*“, Kniha proroka Barucha: „*Toto je znenie knihy, ktorú písal Baruch, syn Nériho...*“ Pravda, v biblickej literatúre je úvodná formula „*toto je/sú*“ zväčša elidovaná (ako v Chludovom rukopise Proglasu). Tak je to v Knihe príslovi: (toto sú) „*Príslovia Šalamúna, syna Dávidovho, kráľa izraelského*“, v Knihe Kazateľ: (toto sú) „*Úvahy Dávidovho syna Kazateľa, kráľa nad Jeruzalemom*“, v Piesni piesní: (toto je) „*Veľpieseň od Šalamúna*“, v Knihe proroka Izaiáša: (toto je) „*Videnie Izaiáša, syna Amosovho, ktoré videl o Júdsku a Jeruzaleme v dňoch Oziáša, Joatama, Achaza a Ezechiáša, kráľov Júdska*“, v Knihe proroka Jeremiáša: (toto sú) „*Reči Jeremiáša, syna Helkiášovho...*“, v Knihe proroka Micheáša: (toto je) „*Slovo Pánovo, ktoré prehovoril k Micheášovi z Morasti...*“, v Knihe proroka Nahuma: (toto je) „*Výrok nad Ninive. Kniha videnia Nahuma z Elkoša*“, v Knihe proroka Habakuka: (toto je) „*Výrok, ktorý dostal vo videní prorok Habakuk*“, v Knihe proroka Sofoniáša: (toto je) „*Slovo, ktoré Pán prehovoril k Sofoniášovi...*“ a v Knihe proroka Malachiáša: (toto je) „*Výrok. Pánovo slovo Izraelu prostredníctvom Malachiáša...*“ Biblická tradícia hrá v Konštantínovom myslení a vzdelaní vzhľadom na jeho inklináciu k mníštvu, ale aj na jeho preklady biblických textov nepochybne veľkú úlohu.⁵⁹

⁵⁵ HAUPTOVÁ, Zoe: K problému rekonstrukcie staroslověnských textů. In: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*, roč. 67, 1998, sešit 1 – 2, s. 6.

⁵⁶ HAUPTOVÁ, Zoe: Antické tradice ve velkomoravském písemnictví. In: *Listy filologické*, roč. 101, 1978, s. 140.

⁵⁷ Porov. tamže, s. 140 – 141. Porov. aj DOSTÁLOVÁ, Růžena: *Byzantská vzdělanost*. Praha : Vyšehrad, 1990, s. 38.

⁵⁸ Hauptová c. d. 2, s. 140.

⁵⁹ Sebareferenčná úvodná formula „*toto je*“ je známa aj z postmoderných textov, reagujúcich na stredovekú literárnu tradíciu, napr. „*Toto je viazaná reč básnického prejavu*“ (MACSOVSZKY, Peter: *Strach z utópie*. Banská Bystrica : Drewo a srd, 2000, s. 7).

3. Názov textu verzus incipit

Uprednostnenie 1. osoby oproti 3. osobe v prekladoch Proglasu môže mať isté racionálne pozadie. V preklade Proglasu do češtiny sa Josef Vašica na rozdiel od slovenských prekladateľov pridržiaval 1. osoby aj zo slovosledových príčin – Nahtigalovu rekonštrukciu „*Proglasъ jesmь svѣtu jevan(ъ)geliju*“⁶⁰ preložil ako „*Předzpěv jsem svatého evangelia*.“⁶¹ Pri zmene na 3. osobu by nevyhnutne musela nastať aj zmena slovosledu, porov. preklad Jána Stanislava: „*Toto je přívět k svätému evanjeliu*.“⁶²

Požiadavka zachovania pôvodného slovosledu nie je samoučelná. Slovo *Proglas* nie je názov tohto textu, ale incipit – text sa pomenúva podľa jeho prvého slova. Všetky zachované odpisy, vrátane Nahtigalovej rekonštrukcie sa začínajú týmto výrazom. Rešpektuje to aj Vašicov preklad do češtiny. V preklade Jána Stanislava, ktorý rešpektuje tvar 3. osoby existenciálneho slovesa v prvom riadku, nie je možné zachovať pôvodný slovosled. Táto príčina unikla ostatným prekladateľom do slovenčiny, ktorí nezachovávajú ani pôvodnú tretiu osobu, no ani incipit – ich preklady Proglasu sa nezačínajú výrazom *Proglas*. Tak sa im z incipitu stal názov. V názve ponechávajú starosloviensky výraz *Proglas* vo forme lexikálneho citátu, ale ďalej už ho prekladajú ako *Predslov* (E. Pauliny a V. Turčány), novšie aj *Predspev* (E. Feldek), *Predhlas* (J. Zambor).

Ako názov tento starosloviensky výraz explicitne pomenúva J. Zambor: „Pauliny s Viliamom Turčánym v názve básne ponechávajú slovo *Proglas*“, „Vašica vo svojom doslovnom preklade použil pomenovanie *Předzpěv*, a to v názve i v prvom verši“, „Lubomír Feldek zvolil tiež preklad *Predspev*, ale použil ho iba v názve“, „Tento názov je vlastne iba konvenčným označením žánru“.⁶³ O názve však hovorí aj S. Šmatlák, hoci s istou mierou odstupom, keďže nekonštatuje, že *Proglas* je názov tohto textu, ale že táto báseň je iba známa pod týmto názvom: „Myslíme tu na starosloviensku báseň známu pod názvom *Proglas*.“⁶⁴

Stredoveké rukopisy Proglasu však okrem zaužívaného incipitu *Proglas* majú aj svoj názov. Srbské rukopisy majú na začiatku ako nadpis trošku dlhšiu informáciu o svojom autorovi: „*Blaženago učitelja našego Konstantina Filozofa slovo*.“ Až po informácii o autorovi text autoreferenčne predstaví sám seba: *Proglasъ jestь svѣtago jevangeliija*...⁶⁵ V ruskom Trojickom rukopise je to ináč. Keďže tento rukopis sa na rozdiel od srbských rukopisov nenachádza na začiatku štvorevanjelia, nadpis *Blaženého učitel'a nášho Konstantína Filozofa slovo* bol informačne nedostačujúci. Nie je z neho jasné, o čom je to slovo (reč), na čo sa vzťahuje, čo je v srbských rukopisoch zrejme z umiestnenia textu na začiatku štvorevanjelia. Preto ho odpisovač v Trojickom rukopise nahradil nadpisom „*Predslovije jevangelskoje svѣtago Kirila*“, hoci informácia o tom, že ide o prólog k evanjeliu, sa vyskytuje na začiatku textu „*Proglas som svätému evanjeliu*“.

⁶⁰ Nahtigal, c. d., s. 93.

⁶¹ VAŠICA, Josef: *Literární památky epochy velkomoravské*. Prel. J. Vašica. Zost. Z. Hauptová. Praha : Vyšehrad, 1996, s. 140.

⁶² Stanislav, c. d. 2, s. 105.

⁶³ Všetko Zambor, c. d., s. 15.

⁶⁴ ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I. (9. – 18. storočie)*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2002, s. 90.

⁶⁵ Príp. iné varianty, ako sme to už rozoberali.

V slovenských prekladoch Proglasu sa tieto úvodné nadpisy neuvádzajú. Jedinou výnimkou je preklad Jána Stanislava, v ktorom sú skombinované obidva nadpisy. Z nadpisu zo srbských rukopisov J. Stanislav vytvoril podnázov „*Blahoslaveného učiteľa nášho Konštantína Filozofa slovo*“.⁶⁶ Predchádza ho nadpis z ruského Trojického rukopisu, ktorý J. Stanislav použil ako názov: „*Prívet k svätému evanjeliu*“⁶⁷ („*Predslovije jevangelskoje*“⁶⁸). Výraz „predslovije“ čiže predslov tu J. Stanislav do slovenčiny preložil ako prívet čiže úvodný pozdrav, privítací prejav.⁶⁹ V ostatných, neskorších prekladoch Proglasu do slovenčiny sa tieto nadpisy neuvádzajú. Je to tak preto, že vychádzajú z Nahtigalovej rekonštrukcie a Nahtigal nadpisy nezaradil bezprostredne na začiatok svojej rekonštrukcie, ale uviedol ich v informácii o Hilferdingovom rukopise na s. 76, na začiatku prepisu Trojického rukopisu na s. 79 a Chilendarského rukopisu na s. 81.

Prax uvádzania alebo neuvádzania nadpisov v prekladoch staroslovienskych pamiatok je nejednotná. Z prekladov Proglasu nadpis vypadol, ale napríklad pri prekladoch života Konštantína Cyrila a Metoda sa nadpisy zachovávajú: „*Štrnásty deň mesiaca februára. Pamiatka a život blahoslaveného učiteľa nášho Konštantína Filozofa, prvého vychovávateľa národa slovienskeho*“⁷⁰ (ŽK) a „*V šiesty deň mesiaca apríla. Pamiatka a život blahoslaveného otca nášho i učiteľa Metoda, arcibiskupa moravského*“⁷¹ (ŽM). Obidva tieto životy sa začínajú dátumom úmrtia svätca, na výročie ktorého sa čítavali. Za ním nasleduje názov textu. Rovnakým názvom je aj názov Proglasu – *Blaženého učiteľa nášho Konštantína Filozofa slovo*, hoci u nás je tento text známy pod incipitom *Proglas*. Pravda, aj spomínané životy sa z praktických príčin častejšie ako dlhými názvami pomenávajú iba kratšími podobami názvov *Život Konštantína Cyrila* a *Život Metoda*.

4. Je Proglas báseň, veľbáseň či ne-báseň?

V spomenutých citátoch od J. Zambora „Pauliny s Viliamom Turčánym v názve básne ponechávajú slovo *Proglas*“⁷² a S. Šmatláka „Myslíme tu na starosloviensku báseň známu pod názvom *Proglas*“⁷³ sa Proglas považuje za báseň.

Je to názor, ktorý na Slovensku prevláda: „Prekladom sa nielenže naše písomníctvo začína, ale sa ním aj samo inšpiruje k prvej pôvodnej slovenskej a slovanskej básni, k PROGLASU, ku skutočnému básnickému klenotu, nemajúcejmu obdobu v ľudových jazykoch vtedajšej Európy“ (V. Turčány).⁷⁴ Aj ďalší autori zdôrazňujú, že Proglas je jednou z najstarších slovanských básnických skladieb: „Toto dielo patrí medzi najstaršie dochované slovanské básnické skladby“ (E. Pauliny)⁷⁵ alebo že je to prvá slovanská bá-

⁶⁶ Porov. Stanislav, c. d. 2, 1967, s. 105.

⁶⁷ Tamže.

⁶⁸ Nahtigal, c. d., s. 79.

⁶⁹ Porov. KSSJ, s. 567; SSJ, zv. III, s. 612.

⁷⁰ *Život Konštantína Cyrila a Život Metoda*. Sprac. Š. Vragaš. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 29.

⁷¹ Tamže, s. 71.

⁷² Zambor, c. d., s. 15.

⁷³ Šmatlák, c. d., s. 90.

⁷⁴ TURČÁNY, Viliam: Tabule s Proglasom. In: *Literárny týždenník*, č. 27, 1994, s. 3.

⁷⁵ PAULINY, Eugen: *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 126.

seň: „Proglas (Predslov k svätému Evanjeliu) je veršovaný predslov k prekladu evanjelia. (...) Proglas predstavuje prvú slovanskú báseň (astrofická, 110-veršová báseň)“ (J. Minárik).⁷⁶ Inde sa toto konštatovanie zužuje na prvú veľkomoravskú básnickú skladbu: „Je to prvá básnická skladba zachovaná z veľkomoravského obdobia (...) Konštantínov Proglas je básnická skladba vynikajúca z formálnej i obsahovej stránky“ (K. Habovštiaková – E. Krošláková).⁷⁷ Z. Kákošová si všíma obsahovú stránku (výkladový slohový postup ako v traktáte), ale súhrnne konštatuje, že je to báseň: „Proglas nie je len básnickým predhovorom k prekladu Štvorevanjelia, s čím súvisí jeho traktátovo výkladový charakter, ale je to báseň so všetkým, čo k tomu patrí. S obraznosťou, s relatívnym subjektívnym zaujatím nielen objektívne argumentuje, ale veľmi subjektívne presvedča adresáta, čo sa deje vyspelou veršovou formou a sugestívnymi výrazovými prostriedkami...“⁷⁸ T. Križka tvrdí, že sám Konštantín Cyril zaradil Proglas na úvod svojho prekladu evanjelií, čím automaticky vylučuje mienky o neskoršom autorstve: „sv. Cyril (...) na úvod prekladu evanjelií predradil práve veršovanú skladbu Proglas (...) ide o veršované umelecké dielo.“⁷⁹ M. Kerulová tento text označuje za vrchol Konštantínovej básnickej tvorby: „Vrchol Konštantínovej básnickej tvorby reprezentuje Proglas z druhej polovice 9. storočia – Predslov k svätému Evanjeliu, presnejšie k prekladu Evanjelia.“⁸⁰ Aj inde sa Proglas označuje za jedinečnú báseň: „Veď Konštantín Filozof vo svojej unikátnej básni vyslovil mnohé o kultúrnej úrovni a atmosfére spoločenstva...“ (E. Fordinálová)⁸¹ alebo za básnickú skladbu s vysokou umeleckou hodnotou: „Blížší rozbor textu ukázal, že má zvláštny rytmický charakter a že skutočne ide o poetický text – báseň. Navyše sa potvrdilo, že ide o básnickú skladbu s vysokou umeleckou hodnotou...“ (M. Kučera).⁸²

Peter Ratkoš bližšie, hoci s istým odstupom, charakterizoval Proglas ako príležitostnú báseň: „Úvodnú báseň k evanjeliu Proglas' svätému evangeliju, čo má byť príležitostnou skladbou Konštantína pri zostavovaní staroslovienského prekladu.“ Uvidel, že „kritický text básne vydal R. Nahtigal“.⁸³

V. Turčány označuje Proglas elatívom *veľbáseň*. V článku *Veľbáseň storočia* sa o nej vyjadruje ako o veľdiel, veľkolepej básnickej skladbe a „veľbáсни“ 9. storočia, pričom za „veľbáseň“ 20. storočia považuje Nezvalovho Edisona. Zo žánrového označenia „veľ-

⁷⁶ MINÁRIK, Jozef: *Stredoveká literatúra. Svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1977, s. 118 – 119.

⁷⁷ Habovštiaková – Krošláková, c. d., s. 81.

⁷⁸ KÁKOŠOVÁ, Zuzana: *Kapitoly zo slovenskej literatúry. 9. – 18. storočie. Typológia a poetika stredovekej, renesančnej a barokovej literatúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 19.

⁷⁹ KRÍŽKA, Teodor: Lebo sú bez kníh nahé všetky národy alebo Nedajú sa písať slová na vodu. In: *Proglas. Konštantín Filozof – sv. Cyril*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013, s. 44.

⁸⁰ KERULOVÁ, Marta: Duchovno-kultúrna dimenzia diela Cyrila a Metoda. In: *Vzdelávanie – súčasť misie svätých Cyrila a Metoda*. Zborník príspevkov z konferencie k 1150. výročiu príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu. 3. a 4. júla 2013, Kaštieľ Mojmirovce. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2014, s. 127.

⁸¹ FORDINÁLOVÁ, Eva: *Staršia slovenská literatúra*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2009. Dostupné na: <http://pdf.truni.sk/veda-vyskum?e-kniznica> [cit. 1. 3. 2015], s. 6.

⁸² KUČERA, Matúš: „Panónske legendy“. Zo života Konštantína – sv. Cyrila a sv. Metoda. In: *Proglas. Konštantín Filozof – sv. Cyril*, 2013, s. 57.

⁸³ Porov. RATKOŠ, Peter: *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. 2. opravené a rozšírené vyd. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 15.

báseň“ analogicky utvára pomenovanie figúry „veľkoparonomázia“. Proglas podľa neho obsahuje „veľkoparonomázie“, napr. Slovo – Slovieni.⁸⁴ Tento článok bez časti o Edisovi sa dostal aj do knihy *Proglas* z roku 2004,⁸⁵ ktorá sa začína takto: „Veľbáseň, súmerateľná s najdokonalejšími skladbami sveta.“⁸⁶

Mýtizujúce označenie *veľbáseň* sa ujalo najmä mimo akademickej sféry, v publicistike, porov. článok *Veľbáseň Proglas čítali v kostole* od M. M. Štefkovej alebo *Proglas – veľbáseň storočia a jej „literárnosť“ pre 21. storočie* od M. Grupača. Výraz *veľbáseň* od V. Turčányho preberá Alexander Halvoník na webstránke Literárneho informačného centra: „Proglas, podľa nespochybniteľne úprimného vyznania gurmána starodávnych literárnych pôžitkov Viliama Turčányho, jeden z najkrajších klenotov svetovej spisby, veľbáseň, *súmerateľná s najdokonalejšími básnickými skladbami sveta*“.⁸⁷ Rovnako v pozvánke Literárneho múzea na prezentáciu knihy *Proglas. Konštantín Filozof – sv. Cyril*, ktorá vyšla roku 2013 v Slovenskej národnej knižnici, sa Proglas označuje za veľbáseň: „Publikácia prezentuje veľbáseň Proglas v staroslovanskom, slovenskom a macedónskom jazyku.“⁸⁸ Tento výraz sa uplatnil aj v článku o tejto knihe: „Veľbáseň PROGLAS v pôvodnej staroslovenčine, slovenčine a v macedónčine pripravil zostavovateľ Stojan Lekoski...“⁸⁹ ako aj v informácii o jej prezentácii: „Prezentácia publikácie z dielne Slovenskej národnej knižnice, prezentujúcej veľbáseň Proglas v staroslovanskom, slovenskom a macedónskom jazyku.“⁹⁰ Spojenie „veľbáseň storočia“ prevzala aj RTVS: „Proglas spojil národy, dal im písmo a hoci je iba predslovom k Svätému písmu, môžeme ho právom označiť ako veľbáseň storočia.“⁹¹

Iba zriedkavo sa u nás podrobnejšie informuje o problematike určenia žánru tohto textu: „Za prvé, jedinečné a skutočné literárne dielo veľkomoravskej literatúry možno považovať báseň Proglas – Predsiev k svätému evanjeliu (...) Báseň vysvetľuje veľkosť a význam kresťanstva (...) Dlhú sa uvažovalo o forme tejto básne a dodnes ju viacerí odborníci považujú skôr za rytmizovanú prózu“ (E. Tkáčiková).⁹²

Aj S. Šmatlák uvádza, že Proglas sa spočiatku považoval za prózu: „Proglas sa spočiatku pretláčal ako próza (v stredovekých rukopisoch sa básnické texty často zapisovali bez členenia na veršové úseky), až roku 1908 Jordan Ivanov a po ňom ďalší bádatelia zistili ryt-

⁸⁴ Všetko porov. TURČÁNY, Viliam: *Veľbáseň storočia*. Dostupné online: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/turcany-9.htm> [cit. 1. 3. 2015].

⁸⁵ *Proglas. Foreword*. Zost. A. Fischerová. Bratislava : Perfekt, 2004, s. 50.

⁸⁶ Tamže, s. 5. Rovnako, ibaže bez čiarky, sa začína aj vydanie z roku 2013 z toho istého vydavateľstva, s. 5.

⁸⁷ Dostupné online: <http://www.litcentrum.sk/recenzie/proglas> [cit. 1. 3. 2015].

⁸⁸ Táto pozvánka vo formáte .pdf sa nachádza na webstránke http://www.nocka.sk/isocdata/rka/podujatie/00/00/00006074/2013_15_Proglas_publicacia_pozvanka_A5.pdf [cit. 1. 3. 2015].

⁸⁹ ŠTEFKOVÁ, Miriam Michaela: *Slovenská národná knižnica prezentovala PROGLAS v Macedónsku*. Dostupné online: <https://www.turieonline.sk/aktualne/item/914-slovenska-narodna-kniznica-prezentovala-proglas-v-macedonsku> [cit. 1. 3. 2015] aj v tlačovej správe TASR *SNK prezentovala v macedónskom Skopje knihu Proglas* zo 4. novembra 2013. Dostupné online: <http://skolskyservis.teraz.sk/volny-cas/snk-proglas/6051-clanok.html> [cit. 1. 3. 2015].

⁹⁰ Dostupné online: <http://www.zhmao.sk/dekd/katalog-podujati/zobraz-podujatie/265-snk-literarne-muzeum.html> [cit. 1. 3. 2015].

⁹¹ *Proglas*. 5. 7. 2014. Dostupné online: <http://www.rtvs.sk/televizia/program/3439/4209> [cit. 1. 3. 2015].

⁹² TKÁČIKOVÁ, Eva: Literárna kultúra na stredovekom Slovensku. In: SEDLÁK, Imrich a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin : Matica slovenská a Bratislava : Literárne informačné centrum, 2009, s. 18.

mický a veršový charakter jeho textu.⁹³ V. Turčány vypočítal, že Proglas sa za prózu považoval polstoročie od jeho objavenia: „Že pri PROGLASE od tohože KONŠTANTÍNA FILOZOFA nejde o prózu, na to prišli vedci až o POLSTOROČIE neskôr (roku 1908, Jordan Ivanov)...“⁹⁴ Rovnako E. Fordinálová uvádza, že Proglas sa spočiatku považoval za prózu a až Jordan Ivanov zistil jeho rytmický a veršový charakter: „Text Proglasu sa prepisoval ako próza až po začiatok nášho storočia (objavil ho roku 1858 A. F. Hilferding na starom srbskom pergamene) – až roku 1908 zistil Jordan Ivanov jeho rytmický a veršový charakter.“⁹⁵

Tvrdenie, že Jordan Ivanov prvý zistil rytmický a veršový charakter Proglasu, uvádzajú aj ďalší autori: „Odkedy však (v roku 1908) bulharský bádateľ Jordan Ivanov zistil, že tento text má veršové členenie...“ (L. Feldek),⁹⁶ „Už sám fakt, že ide o veršované umelecké dielo, ako zaznamenal Jordan Ivanov už roku 1908...“ (T. Križka).⁹⁷ Konštatovania o považovaní Proglasu za prózu až po objav Jordana Ivanova sú pravdepodobne inšpirované vyjadrením českého slavistu J. Vašicu: „Zprvu byl Proglas přetiskován jako próza, až teprve r. 1908 Jordan Ivanov a po něm jiní zdůraznili jeho rytmickou povahu.“⁹⁸

Jordan Ivanov r. 1908 skutočne rozdelil text Chilendarského rukopisu podľa interpunkcie do veršov.⁹⁹ No už pred ním A. I. Sobolevskij r. 1884 v článku *Stichotvorenije Konstantina Bolgarskogo* uviedol, že Abecedná modlitba rovnako ako Proglas vykazujú dvanásťslabičnik s cezúrou po 5. slabike.¹⁰⁰

Hoci dominuje presvedčenie, že Proglas je báseň, zhoda nevládne vo vyjadreniach o jej verzologickom systéme. Viliam Turčány ho označuje za časomerný verš, konkrétne jambický trimeter: „Trimeter, verš gréckej drámy, v ktorom je Proglas zložený, sa skladá totiž z dvanástich slabik,¹⁰¹ no na tej istej strane iba za jeho nápodobu: „Proglas sa skladá zo 110 veršov, v absolútnej väčšine dvanásťslabičných a nerýmovaných, s polveršovou prestávkou prevažne po piatej, zriedkavejšie po siedmej slabike... (...) Verše Proglasu napodobňujú tzv. trimeter jambický.“¹⁰² Sylabickú nápodobu konštatuje V. Turčány aj ďalej: „Filozofova sylabická (iba slabičná) nápodoba trimetra jambického (počítajú sa v ňom iba slabiky, i keď s prihliadáním na uvádzanú polveršovú prestávku po piatej či siedmej slabike), ktorý v antických drámach bol veršom časomerným...“¹⁰³ Tohto svojho

⁹³ Šmatlák, c. d., s. 91.

⁹⁴ TURČÁNY, Viliam: *Veľbáseň storočia*. Dostupné online: <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/turcany-9.htm> [cit. 1. 3. 2015]. Takmer totožná formulácia (bez informácie o autorovi) sa nachádza v knihe *Proglas. Foreword* z r. 2004, s. 50.

⁹⁵ Fordinálová, c. d., s. 21.

⁹⁶ In: *Proglas. Foreword*, 2013, s. 37. Rovnako aj in *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*, s. 71 a FELDEK, Ľubomír: *Prečo rýmovaný Proglas?* Dostupné online: http://www.casopis-tvorba.sk/t103a_text.htm [cit. 1. 3. 2015].

⁹⁷ Križka, c. d., s. 44.

⁹⁸ Vašica, c. d., s. 37. Prvé vydanie Praha : Lidová demokracie, 1966, 289 s. + 16 príloh.

⁹⁹ Porov. Nahtigal, c. d., s. 77; Sobolevskij, c. d., s. 19.

¹⁰⁰ In: *Russkij filologičeskij vestnik*. Zv. XII, Varšava, 1884, s. 313 a n. Porov. aj Sobolevskij, c. d., s. 19; Hauptová, c. d. 2, s. 151, 158 a HAUPTOVÁ, Zoe: Der altkirchenslawische Vers und seine byzantinischen Vorbilder. In: *Beiträge zur byzantinischen Geschichte im 9. – 11. Jahrhundert*. Zost. V. Vavřínek. Praha, 1978, s. 335 a 355.

¹⁰¹ In: *Proglas*, 1998, s. 44.

¹⁰² In: *Proglas*, 1998, s. 44. Rovnako aj in *Proglas*, 1998, s. 44 a *Proglas. Foreword*, 2004, s. 49.

¹⁰³ In: *Proglas*, 1998, s. 53 – 54.

teoretického konštatovania sa však nedrží vo svojej básnickej praxi. Jeho prebásnenie Proglasu nie je sylabické, ale sylabotonické (pravidelný jambický dvanásťslabičník),¹⁰⁴ ako sa do súčasnej slovenčiny zvyčajne prekladá časomerná poézia (samozrejme, okrem sylabotonického poézie). Pri jeho prebásnení je teda predpokladaným veršovým systémom Proglasu časomerný (alebo sylabotonický) jamb.

Presvedčenie o jambickom trimetri od V. Turčányho preberá Teodor Križka: „Pôvodný záznam Proglasu, tejto stodesaťveršovej veľpiesne s jednotlivými dvanásťslabičnými veršami, pričom každý verš predstavuje tzv. trimeter čiže trojmieru, tri dvojstopy, z ktorých každá má dve slabiky, (...) bol objavený roku 1858...“¹⁰⁵ Turčányho názor reprodukuje aj E. Tkáčiková: „Zásluhou V. Turčányho, ktorý sa usiloval o jej verzologický rozbor i o čo najadekvátnejší preklad do modernej slovenčiny, sa ustálil názor, že ide o básne písané 12-slabičným veršom s pravidelnou prestávkou po 5., niekedy po 7. slabike. Podľa Turčányho hypotézy bol text Proglasu vytvorený trimetrom jambickým, teda básnickým metrom vo vysokých žánroch gréckej literatúry.“¹⁰⁶ Eugen Pauliny sa explicitne nevyjadruje o jambickom trimetri, ale o stopovej organizácii, resp. medzistopovom predele: „Táto skladba, zložená v dvanásťslabičnom verši s pravidelným medzistopovým predelom po piatej slabike, z obsahovej stránky je pozoruhodná tým, že je vášnivým a patetickým chválospevom na slovanský preklad Písma.“¹⁰⁷

Aj E. Fordinálková konštatuje prítomnosť časomerného jambického trimetra: „Ťažko možno predpokladať, že by Konštantín Filozof tvoril verše plné vzletného ducha (umocneného navyše rytmicky – použitím gréckeho jambického trimetra) pre nevzdelaných, nekultivovaných barbarov“¹⁰⁸ no o tri strany ďalej cezúru zamieňa za dierézu: „Ide o 12-slabičný verš s dierézou po piatej slabike, zriedkavejšie po šiestej či siedmej.“¹⁰⁹ Jambický trimeter sa skladá zo šiestich jambov, teda je dvanásťslabičný. Keďže jamb je dvojslabičná stopa, po nepárnej slabike v jambickom trimetri môže byť len cezúra čiže medzislovný predel uprostred stopy. Dieréza čiže medzislovný predel medzi dvoma stopami v ňom môže byť výlučne po párnej slabike.

Iní autori označujú veršový systém Proglasu za sylabický, pričom ho považujú za dvanásťslabičník: „Verš básne je sylabický, spravidla dvanásťslabičný (v odpisoch sú výnimočne aj jedenásťslabičné a trinásťslabičné verše), pričom po piatej slabike (zriedkavejšie po siedmej a výnimočne aj po šiestej slabike) býva medzislovný predel. (...) Vyznačuje sa silnou tendenciou k paralelizmu vetného a veršového členenia (hranice syntaktických celkov bývajú súčasne hranicami veršových celkov, niet takmer presahov) a k prízvučnej veršovej klauzule (záveru), ktorá je obyčajne paroxytonická (prízvuk na

¹⁰⁴ Z porovnania jednotlivých verzií vyplýva, že V. Turčány dvanásťslabičník postupne spravidelňuje. Vo vydání in: Pauliny, c. d., s. 130 – 133 sa ešte nachádzajú tri jedenásťslabičníky, ale v poslednom prebásnení z r. 2011 in *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*, s. 9 – 13 je už pravidelný dvanásťslabičník. V tomto poslednom prebásnení sa pre prehľadnosť mení stichický verš na strofický so strofami s nepravidelným počtom veršov: 5, 3, 5, 5, 3, 3, 3, 7, 13, 3, 6, 3, 1, 4, 5, 2, 4, 6, 4, 13, 4 a 1 (záverečné *Amen*).

¹⁰⁵ Križka, c. d., s. 45.

¹⁰⁶ Tkáčiková, c. d., s. 18.

¹⁰⁷ Pauliny, c. d., s. 126.

¹⁰⁸ Fordinálková, c. d., s. 18.

¹⁰⁹ Tamže, s. 21.

predposlednej slabike). Starosloviensky dvanásťslabičný verš je základnou veršovou formou veľkomoravskej poézie. Napodobňuje byzantský dvanásťslabičný verš, ktorý je adaptáciou antického jambického trimetra (šesťstopového verša)¹¹⁰ (J. Minárik).¹¹⁰ Súčasňú objasnenosť veršového systému Proglasu konštatuje S. Šmatlák: „Dnes je už veršová štruktúra Proglasu objasnená: je to dvanásťslabičný verš s prestávkou po piatej, zriedkavejšie po siedmej a výnimočne aj po šiestej slabike. Z metrického hľadiska ide o verš slabičný, pre ktorý je záväzný iba počet slabík, bez ohľadu na ich prízvuchnosť či kvantitu.“¹¹¹ V tomto vyjadrení S. Šmatláka cítiť inšpiráciu od J. Vašicu: „Proglas je psán dvanásťslabičným veršom s césurou (přerývkou) po páté nebo řídčejí po sedmé, zcela výjimečne i po šesté slabice. Jde tu o pouhý slabizmus, který jen počítá slabiky a neohlíží se na přízvuk a kvantitu slov.“¹¹² O dvanásťslabičníku je presvedčená aj M. Keruľová: „Ide o astrofickú 110-veršovú báseň so sylabickým dvanásťslabičným veršom.“¹¹³

Ján Zambor vyvracia mienku V. Turčányho o Proglase ako jambickom trimetri: „Turčány ho spája s gréckym jambickým trimetrom. Ten však v skutočnosti jestvoval iba ako pozadie tohto verša. (...) Proglas je napísaný sylabickým dvanásťslabičným veršom s prestávkou po piatej a niekedy po siedmej slabike (výnimiek je málo).“¹¹⁴ Napriek tomu, že pôvodný rukopis Proglasu sa nezachoval, J. Zambor hovorí o „*sylabickom origináli* Proglasu“, označuje zaň však Nahtigalovu rekonštrukciu: „V sylabickom origináli *Proglasu* má polveršová prestávka výraznejšiu rytmickú funkciu ako v sylabotonicom preklade V. Turčányho.“¹¹⁵ Tieto konštatovania o sylabickosti mu nebránia v tom, že ani jeho prebásnenie nie je sylabické, ale je sylabotonicé, s jambickou tendenciou a pravidelným dvanásťslabičným, hoci sám konštatuje istú „uvoľnenosť“ v jambickom metrickom pôdoryse: „Proti Turčányho dôslednej sylabotonicizácii však možno postaviť istú neštandardnú tonickú uvoľnenosť v rámci polveršov, osobitne prvého polverša, ako signálu sylabickosti predlohy. Núka sa aj väčšia, hoci štandardná rytmická variabilita klauzúl.“¹¹⁶ J. Zambor takýto postup obhajuje, odvolávajú sa na to, že je „v intenciách (...) slovenskej tradície prekladať sylabický verš umelej poézie sylabotonicky“.¹¹⁷

Podobne protirečivo postupuje aj Ľ. Feldek. Aj on konštatuje, že v Proglase sa uplatňuje dvanásťslabičný sylabický verš, ktorý považuje za nápodobu časomerného jambického trimetra: „Odkiaľ si priniesol svoj sylabický dvanásťslabičný verš Konštantín Filozof? Bezpochyby sa inšpiroval veršom starogréckej drámy. V tej fungoval síce dvanásťslabičnik ako časomerný jambický trimeter, no aj z vlastnej prekladateľskej skúsenosti viem, že nie sú nijaké problémy s jeho sylabickou, a dnes už najmä sylabotonicou imitáciou.“¹¹⁸ Hoci teda Ľ. Feldek vidí v Konštantínovom Proglase sy-

¹¹⁰ Minárik, c. d., s. 119 – 120.

¹¹¹ Šmatlák, c. d., s. 91.

¹¹² Vašica, c. d., s. 38.

¹¹³ Keruľová, c. d., s. 127.

¹¹⁴ Zambor, c. d., s. 26.

¹¹⁵ Tamže, s. 27.

¹¹⁶ Tamže, s. 28.

¹¹⁷ Tamže, s. 26.

¹¹⁸ In: *Proglas. Foreword*, 2013, s. 37. Rovnako aj in *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*, s. 71 – 72 a FELDEK, Ľ.: *Prečo rýmovaný Proglas?* Dostupné online: http://www.casopis-tvorba.sk/t103a_text.htm [cit. 1. 3. 2015].

labický verš, jeho paralela Proglasu je sylabotonicá. Striedajú sa v nej päťstopové akatalektické (desaťslabičné) a päťstopové hyperkatalektické (jedenásťslabičné) jambické verše. Nepridržiava sa stichického originálu, ale je strofická – obsahuje 5-veršové strofy – a takisto je rýmovaná: tretí a piaty a druhý a štvrtý verš sú viazané striedavým rýmom.

Starosloviensky text Proglasu, ktorý je u nás najrozšírejší dnes, je rekonštrukciou slovínskeho jazykovedca a slavistu Rajka Nahtigala v práci *Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanskih izvornih pesvitev* (Rekonštrukcia troch staroslovienskych pôvodných básní) z roku 1943. Nahtigal zrekonštruoval Proglas v cyrilike, v ktorej sú zapísané aj zachované rukopisy, nie v hlaholike, v ktorej bol podľa všeobecne rozšírenej domnienky pôvodne napísaný. Abecednú modlitbu rovnako ako Proglas sa usiloval zrekonštruovať tak, aby mu vznikol 12-slabičný verš s cezúrou po 5. alebo 7. slabike, pričom cezúru pravidelne vyznačuje. Nazdával sa totiž, že autorom obidvoch textov je pravdepodobne Konštantín Presbyter (nazývaný aj Preslavský alebo Bulharský).¹¹⁹ Opieral sa pri tom o mienku A. I. Sobolevského, podľa ktorého sa Abecedná modlitba aj Proglas vyznačujú dvanásťslabičným veršom s cezúrou po 5. slabike a ktorý ich autorstvo prisúdil Konštantínovi Preslavskému.¹²⁰ Sobolevskij zrekonštruoval Proglas ako dvanásťslabičnik s cezúrou po 5. slabike, iba v šiestich veršoch (z jeho 110 veršov vrátane záverečného *Amen*) je cezúra umiestnená inde: v jeho 33., 100. a 101. verši je po 7. slabike; v 105. a 108. verši po 9. slabike a v 88. verši je dieréza po 8. slabike.¹²¹

Tento dvanásťslabičnik sa považuje za odvodený od byzantského dvanásťslabičnika s cezúrou po 5. alebo 7. slabike, zaťaženého paroxytonickou prízvučnou klauzulou¹²² (neprízvučná 3. slabika od konca, prízvučná predposledná a neprízvučná posledná slabika čiže x x' x).¹²³ Ten je potomok jambického trimetra a vznikol po tom, ako gréčtina v 2. stor. stratila kvantitu (čiže nastávalo krátenie pôvodne dlhých samohlások a jednoslabičná výslovnosť dvojhások)¹²⁴ aj polytonický prízvuk,¹²⁵ a tak sa v nej už ďalej nedala používať časomiera. Je teda optickou nápodobou časomieri a udržal sa najmä vďaka tomu, že neexistujúca kvantita sa v písme naďalej vyjadrovala.¹²⁶ V tomto období zanikli metrá s kolísavým počtom slabík (ako napr. hexameter, v ktorom počet slabík závisí od počtu spondejov nahrádzajúcich daktyly) a pretrvávali metrá s pevným počtom slabík (ako napr. jambický trimeter).¹²⁷ Tento byzantský dvanásťslabičnik však nebol sylabický, ale bol sylabotonicý, založený na slovnom prízvuku.¹²⁸

¹¹⁹ Nahtigal, c. d., s. 89 – 93, porov. aj s. 148.

¹²⁰ Porov. Sobolevskij, c. d., s. 18 – 19. Porov. aj Hauptová, c. d. 3, s. 335.

¹²¹ Porov. Sobolevskij, c. d., s. 22 – 27. Sobolevskij sa tu medzi s. 23 a 24 pomýlil v číslovaní veršov, takže 36. verš čísluje ako 35. a všetky nasledujúce rovnako o verš menej.

¹²² Porov. Hauptová, c. d. 2, s. 151.

¹²³ Tamže, s. 143.

¹²⁴ Porov. Dostálová, c. d., s. 106. R. Dostálová tento jav situuje do doby helenistickej, čiže do obdobia po ťaženíach Alexandra Veľkého, t. j. najskôr do 4. stor.

¹²⁵ Hauptová, c. d. 2, s. 143.

¹²⁶ Tamže.

¹²⁷ Porov. Hauptová, c. d. 3, s. 336 – 337.

¹²⁸ Porov. Dostálová, c. d., s. 106, Hauptová, c. d. 3, s. 337 – 338.

Pokiaľ ide o časomieru, v staroslovienčine sa nedala uplatniť, lebo kvantita v nej nemala fonologickú platnosť, t. j. neslúžila na rozlišovanie slov a tvarov.¹²⁹ Okrem toho jambický trimeter spravidla neobsahuje enjambementy,¹³⁰ no Nahtigalova rekonštrukcia Proglasu sa vyznačuje veršovým presahom v 17. verši „*Jeliko bo svoichъ dušъ lě-potъ / viditъ*“, v 36. verši „*Kyj bol sluchъ, gromъnajego tьtьna / ne slyšę*“ a v 63. verši „*tako duša vsjaka opadajetъ / žizni*“. Pokiaľ ide o odpisy, enjambementy sa v nich nedajú určiť, keďže odpisy sú zapísané in continuo. No sloveso v 17. verši je vo všetkých rukopisoch skutočne oddelené od predchádzajúcej vety bodkou. Presah v 36. ani 63. verši Nahtigalovej rekonštrukcie nemá interpunkčnú oporu v rukopisoch. Nahtigal ho vytvoril preto, aby nenarušil svoj ideál dvanásťslabičníka. K prepisu do veršov sa ešte vrátíme.

Rukopisy však nevykazujú ani sylabický pôdorys. Nahtigalov prepis Chilendarského rukopisu do veršov obsahuje jeden 18-slabičník, šesť 14-slabičníkov, jedenásť 13-slabičníkov, štyridsaťosem 12-slabičníkov, dvadsaťsedem 11-slabičníkov, desať 10-slabičníkov, tri 9-slabičníky, dva 8-slabičníky a jeden 3-slabičník (záverečné *Aminъ*).¹³¹ Jeho prepis Trojického rukopisu do veršov obsahuje osem 13-slabičníkov, štrnásť 12-slabičníkov, deväť 11-slabičníkov, osem 10-slabičníkov, dva 9-slabičníky a po jednom 8-slabičníku, 7-slabičníku a 3-slabičníku (záverečné *Aminъ*).¹³² Hilferdingov rukopis podľa posledného vydania A. I. Sobolevského (1910) a Chludovov rukopis, ako ho vydal A. Popov (1872), sú písané in continuo. Jednotlivé verše Nahtigalovej rekonštrukcie dôsledne nezodpovedajú interpunkcii v týchto rukopisoch. Bez ohľadu na to, či by sme tieto odpisy rozdelili podľa interpunkcie alebo na úseky podľa Nahtigalovej rekonštrukcie, nepreukazujú väčšiu pravidelnosť ako Nahtigalov prepis Chilendarského a Trojického rukopisu. Počet slabík v rukopisoch je teda kolísavý. Hoci dvanásťslabičníky prevládajú, nemožno hovoriť o pravidelnosti ani o izosylabizme. V niektorých prípadoch to možno vysvetliť ako chyby, ktoré vznikli pri odpisovaní textu, ale nie vo všetkých.¹³³ Z. Hauptová uvádza, že ešte v 12. aj 13. storočí kopisti verše skladieb dobre cítili a koniec verša a niekedy aj cezúry označovali bodkami.¹³⁴ Vidno to napr. na texte Abecednej modlitby, ktorý oproti odpisom Proglasu vykazuje pravidelnejšiu slabičnosť, ako aj miesto cezúry.¹³⁵ Bude to zaiste spôsobené tým, že Abecedná modlitba vznikla podľa vzoru abecedného akrostichu Gregora Naziánskeho *Gnómiko alfabéto*, ktorý bol napísaný jambickým trimetrom s cezúrou po 5. slabike a ktorý Konštantín Preslavský často citoval vo svojich homiletických dielach.¹³⁶

¹²⁹ Porov. KURZ, Josef: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1969, s. 185, Hauptová, c. d. 2, s. 148, 151.

¹³⁰ Porov. Hauptová, c. d. 3, s. 337.

¹³¹ Porov. Nahtigal, c. d., s. 81 – 85.

¹³² Porov. Nahtigal, c. d., s. 79 – 80.

¹³³ Porov. Hauptová, c. d. 3, s. 341.

¹³⁴ Hauptová, c. d. 2, s. 151.

¹³⁵ Porov. tamže.

¹³⁶ Porov. Hauptová, c. d. 2, s. 153; Hauptová, c. d. 3, s. 342 – 343. Abecedný akrostich *Gnómiko alfabéto* sa začína slovami „Archén apantón kai telos poiou Theon“ („Ἀρχὴν ἀπάντων καὶ τέλος ποιῶ Θεόν“, „Učín Boha začiatkom a koncom všetkého“).

Nahtigal zrekonštruoval Proglas ako dvanásťslabičník, ale neuplatňuje sa úplne dôsledne. Jeho rekonštrukcia obsahuje dva trinásťslabičníky (1. a 35. verš) a po jednom jedenásťslabičníku (jeho 13. verš) a štrnásťslabičníku (101. verš).¹³⁷

Text veľkomoravského Proglasu nebol intencionálne písaný ako veršovaná skladba, ale ako útvar, v ktorom sa uplatňovala sice symetria, ale nie podľa metra, lež harmóniou slohu. Vyváženosť segmentov sa v rétorike dosahovala tzv. vetnou periódou.

Pokiaľ ide o prízvuky v staroslovienčine, nevieme o nich veľa. P. Žigo uvádza, že „aj z vývinu jazyka je známe, že prízvukové pomery v staroslovienčine boli iné, ako ich vnímate v súčasnom jazyku, menili sa pod vplyvom postupných zmien v hláskosloví a prízvuk v slovenčine sa v porovnaní s množstvom slovanských, najmä južnoslovanských a východoslovanských jazykov stabilizoval. Slovné prízvuky, prízvucnosť – neprízvucnosť slabík či predpôň v staroslovienčine v porovnaní s dnešným slovenským jazykom boli úplne odlišné, preto aj porovnanie metrických systémov týchto dvoch jazykov je náročné“.¹³⁸

V rukopisoch ani v rekonštrukcii Proglasu sa teda nedá identifikovať paroxytonická prízvucná klauzula, ktorá by mala byť súčasťou nápodoby jambického trimetra. Ani podľa Nahtigalovej rekonštrukcie prízvukov text Proglasu nevykazuje prízvucnú pravidelnosť.¹³⁹ Zoe Hauptová v nej identifikovala tendenciu k štyrom, výnimočne piatim hlavným prízvukom v každom verši, pričom pri Abecednej modlitbe prízvuky podľa nej pravdepodobne nehrajú rolu.¹⁴⁰ Vyvodzuje z toho záver, že Proglas a Abecednú modlitbu mohol, ale nemusel napísať ten istý autor.¹⁴¹

V tejto súvislosti bude vhodné venovať sa autorstvu Proglasu, ktoré je kľúčom k pochopeniu, prečo R. Nahtigal zrekonštruoval Proglas do rovnakého metra ako Abecednú modlitbu. Autorstvo Abecednej modlitby sa prisudzuje Konštantínovi Preslavskému, pretože tento text je súčasťou jeho diela *Učiteľnoje evangelije*.¹⁴² Nachádza sa pred predhovorom k vysvetleniam nedeľných evanjelií.¹⁴³ Abecedná modlitba (slovin. Azbučna molitvena pesnitev) je veršovaná modlitba s abecedným akrostichom od kňaza, ktorý sa pripravuje hlásať evanjelium medzi Slovanmi. Z domnelého dvanásťslabičníka sa však nedá vyvodiť informácia o autorstve, veď Nahtigal doň zrekonštruoval aj tretí text – Pochvalu cárovi Simeonovi, ktorá sa jazykovo aj štýlovo odlišuje od Proglasu aj od Abecednej modlitby a nesporne patrí do bulharského prostredia.¹⁴⁴

Pokiaľ ide o už spomínané autorstvo, Proglas sa v srbských rukopisoch hneď vo svojom nadpise pripisuje Konštantínovi Filozofovi „*Blaženago učitelja našego Konstantina*

¹³⁷ Porov. Nahtigal, c. d., s. 93 – 96.

¹³⁸ In: *Proglas. Foreword*, 2013, s. 51. Porov. aj ŽIGO, Pavol: O Proglase na záver Roka Konštantína a Metoda. In: *Kultúra slova*, roč. 47, 2013, č. 6, s. 324.

¹³⁹ Porov. Nahtigal, c. d., s. 115n. Nahtigal vo svojej rekonštrukcii prízvukov doplnil prízvuky: akút (ostrý prízvuk), gravis (ťažký alebo tupý prízvuk), circumflex (kamora, slúži na rozlišovanie tvarov plurálu a duálu od rovnakých tvarov v singulári); a prídychy, takisto aj prízvuk a prídych na prvej slabike slova. Prídych na prvej slabike slova mal delimitačnú funkciu, signalizoval začiatok nového slova.

¹⁴⁰ Hauptová, c. d. 2, s. 152; Hauptová, c. d. 3, s. 343.

¹⁴¹ Porov. Hauptová, c. d. 2, s. 154.

¹⁴² Porov. Vašica, c. d., s. 143.

¹⁴³ Porov. Nahtigal, c. d., s. 43.

¹⁴⁴ Porov. Hauptová, c. d. 2, s. 151.

Filosofa slovo“: Ak by bol jeho autorom skutočne Konštantín Filozof, neoznačil by sám seba za „blaženého učiteľa nášho“. Ide teda buď o neskoršiu vsuvku, alebo skutočný autor Proglasu text pripísal Konštantínovi Filozofovi ako autorite, aby mu tým zaručil väčšiu vážnosť, čo bol v stredoveku, ale už aj v skorších obdobiach, bežný postup.¹⁴⁵ A. Bagin hovorí, že Konštantín napísal svoj traktát o prekladaní evanjeliára po grécky. Zachoval sa zlomok z jeho staroslovienskeho prekladu, nazývaný Hilferdingov macedónsky cyrilský list.¹⁴⁶ Je možné, že aj Proglas napísal Konštantín po grécky, veď ak mal byť evanjeliár predložený na schválenie cirkevnému hierarchovi (a to aj v Ríme), grécky jazyk bol tu vhodný. Ani v Carihrade, ani v Ríme pravdepodobne vysokí cirkevní hodnostári nerozumejú starosloviensky. Z toho by vyplynulo, že Proglas prekladal do staroslovienečiny niekto iný, kto zároveň uviedol údaj o Konštantínovom autorstve v citovanej zmienke.

Nahtigal uvádza, že o autorstve Proglasu sú rozličné mienky, pričom vymenúva zástancov verzie, že autorom je Konštantín Cyril (A. F. Hilferdinga, E. Golubinského, I. Francka, N. Nikolského, E. Georgieva, J. Vajsa, F. Grivca), prívržencov autorstva Konštantína Bulharského (A. I. Sobolevskij, J. Ivanov, M. Murko, V. N. Zlatarski), ako aj tých, čo sa nepriklonili na žiadnu z týchto strán (I. I. Sreznevskij, V. Jagič, A. Voronov, M. Weingart, I. Ohijenko, N. Wijk, F. Pastrnek). Cituje názor A. Brücknera, podľa ktorého Konštantín Cyril v staroslovienečine nikdy nič nenapísal, a takisto argumentáciu P. Lavrova, ktorý hovorí, že Konštantín Cyril po grécky napísal svoje dišputy s Chazarmi, ktoré do slovienečiny preložil Metod, po grécky napísal spis o nájdení Klimentových ostatkov, ako mladík po grécky napísal chválospev Gregorovi Naziánskemu a rovnako pred smrťou zložil po grécky nejaké piesne. To by ešte nebol dôkaz, že Konštantín Cyril ako tvorca slovienskeho písma a prekladateľ evanjelia by nemohol byť autorom staroslovienskeho textu. Hoci R. Nahtigal tvrdí, že otázka autorstva Proglasu je dnes neriešiteľná, odkrýva jeho nápadnú terminologickú podobnosť so Životom Konštantína, ale aj odlišnosť v porovnaní s prekladom evanjelií,¹⁴⁷ čo by mohlo znamenať, že autorom nie je Konštantín Filozof, ale skôr niekto z okruhu žiakov solúnskych bratov. No za rozhodujúci argument považuje Nahtigal malú rozšírenosť Proglasu: ak by bol autorom prekladateľ evanjelia Konštantín Cyril, Proglas by pripojil na začiatok prekladu. Pôvod textu v moravsko-panónskej dobe po dokončení prekladu celého evanjelia podľa neho hovorí za autorstvo Konštantínovho menovca Konštantína Presbytera.¹⁴⁸

V slovenskej literárnej vede sa Proglas tradične pripisuje Konštantínovi Filozofovi, a to najmä na základe argumentácie Romana Jakobsona z r. 1961,¹⁴⁹ že Proglas „je svými

¹⁴⁵ Napr. v biblickej literatúre sa podľa židovskej a staršej kresťanskej tradície Mojžišovi pripisuje autorstvo Pentateuchu, hoci na jeho konci sa opisuje Mojžišova smrť (porov. HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*. Rím : Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, s. 801, heslo *Pentateuch*), takisto Dávidovi sa pripisujú aj tie žalmy, ktoré nezložil (porov. tamže, s. 1086 – 1087, heslo *žalmy, (autori)*), Šalamúnovi sa pripisujú napr. Kniha múdrosti, Pieseň piesní a Kniha Kazateľ, hoci vznikli niekoľko storočí po jeho smrti (porov. tamže, s. 712 – 713, heslo *Múdrost' (Kniha)*; s. 820 – 822, heslo *Pieseň piesní*; s. 572, heslo *Kazateľ (Kniha)*).

¹⁴⁶ Porov. BAGIN, Anton: *Kresťanská archeológia. Úvod do staroslovienečiny*. Bratislava : Spolok sv. Vojtecha, 1977, s. 115.

¹⁴⁷ Porov. Nahtigal, c. d., s. 91 – 92.

¹⁴⁸ Porov. Nahtigal, c. d., s. 93.

¹⁴⁹ J. Vašica uvádza bibliografický údaj JAKOBSON, Roman: The Slavic Response to Byzantine Poetry. In: *XIIe Congrès international des études byzantines*. VIII. Belgrade – Ochrid, 1961, s. 264.

záměry, ideami, slovníkem, frazeologií a svou obrazností spojen s dílem Konstantinovým“, ktorú uvádza J. Vašica.¹⁵⁰ J. Vašica dodáva: „Rysy Konstantina-Cyrila známé odjinud vystupujú zreteľne i z tohto jeho básnického diela. Je to mohutná šíre jeho ducha, vroucí patos slova, záľiba v obraznom podávaní nadpřirozených pravd, pro niž byl zván ‚loutnou podobenství‘, a vůbec jemný smysl pro stylovou krásu.“¹⁵¹ Eugen Pauliny, ktorý preložil Proglas do slovenčiny,¹⁵² sa tiež priklonil skôr k autorstvu Konštantína Filozofa, a to na základe podobnosti pri citovaní apoštola Pavla: „*Chcem radšej päť slov vyriechnuť (...)* než tisíce slov nezrozumiteľných.“¹⁵³ Tento biblický citát podľa Života Konštantína (ďalej ŽK) použil Konštantín pri dišpute s trojjazyčníkmi v Benátkach.¹⁵⁴ Paralely medzi Proglasom a ŽK, na ktoré upozornil už E. Georgiev, však podľa Nahtigala nedokazujú autorstvo Konštantína Filozofa. Rovnaká argumentácia v týchto textoch podľa neho dokazuje len to, že autor ŽK alebo zdroje, z ktorých vychádzal, Proglas poznali.¹⁵⁵ Pri tejto konfrontácii o autorstve nejde ani tak o posudzovanie presvedčivosti argumentácie zástancov jednotlivých názorov. Skôr poskytujú vysvetlenie, prečo R. Nahtigal zrekonštruoval obidve skladby do rovnakého metra.

A tu narážame na ďalšiu problematickú otázku, v ktorej vládne nejednotnosť. Je to počet veršov Proglasu. V daktorých novších textoch dejín staršej literatúry sa preto od uvádzania počtu veršov upúšťa (porov. Z. Kákošová,¹⁵⁶ E. Tkáčiková¹⁵⁷). Niektorí autori uvádzajú počet 110 veršov: „Proglas predstavuje prvú slovanskú báseň (astrofická, 110-veršová báseň)“ (J. Minárik),¹⁵⁸ „Ak si pozorne prečítame túto pomerne rozsiahlu skladbu (má 110 veršov)...“ (S. Šmatlák),¹⁵⁹ „Ide o astrofickú 110-veršovú báseň so sylabickým dvanásťslabičným veršom“ (M. Keruľová),¹⁶⁰ „Konštantínov Proglas, podľa Turčányho ‚prvá slovenská a slovanská báseň‘, ráta dovedna 110 dvanásťslabičných veršov“ (A. Halvoník).¹⁶¹ Pozoruhodné je, že A. Halvoník uvádza toto tvrdenie v recenzii na vydanie Proglasu z r. 2004, v ktorom V. Turčány hovorí o počte 111 veršov: „Proglas sa skladá zo 110 veršov, v absolútnej väčšine dvanásťslabičných a nerýmovaných...“ a o niekoľko riadkov ďalej: „Stojedenástym veršom Proglasu je iba jediné slovo АМѢН (Amen), znamenajúce ‚Nech je tak‘“ (V. Turčány).¹⁶²

¹⁵⁰ Vašica, c. d., s. 37 – 38. 1. vyd. tohto diela r. 1966.

¹⁵¹ Tamže, s. 38.

¹⁵² *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*. Bratislava : SVKL, 1964, s. 126 – 133. Proglas v slovenčine prebásnil V. Turčány (naposledy r. 2011), L. Feldek (obidva tieto preklady in: *Proglas. Preklady a básnické interpretácie*. Bratislava : LIC, 2012, s. 9 – 13, 15 – 17) a najnovšie aj J. Zambor (in: *Studia Academica Slovaca* 42. Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Pekarovičová, M. Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského, 2013, s. 13 – 38).

¹⁵³ Porov. Pauliny, c. d., s. 126 – 127.

¹⁵⁴ Porov. ŽK XVI.

¹⁵⁵ Porov. Nahtigal, c. d., s. 148.

¹⁵⁶ Kákošová, c. d., s. 19.

¹⁵⁷ Tkáčiková, c. d., s. 18 – 19.

¹⁵⁸ Minárik, c. d., s. 119.

¹⁵⁹ Šmatlák, c. d., s. 91.

¹⁶⁰ Keruľová, c. d., s. 127.

¹⁶¹ Dostupné online: <http://www.litcentrum.sk/recenzie/proglas> [cit. 1. 3. 2015].

¹⁶² In: *Proglas. Foreword*, 2004, s. 49. Rovnako aj in: *Proglas*, 1996, s. 44 a *Proglas*, 1998, s. 44.

K stojedenástim veršom sa prikláňajú aj iné autorky: „Je to 111-veršová astrofická báseň s dvanásťslabičným veršom (v odpisoch sú výnimočne aj jedenásťslabičné a trinásťslabičné verše)“ (K. Habovštiaková – E. Krošláková),¹⁶³ „Úchvatná 111-veršová báseň s hlbokým filozofickým ponorom a s vysokým duchovným vzletom“ (E. Fordinálová).¹⁶⁴ Bizarne znie tvrdenie, že počet 111 veršov bol zámer, aby sa vyjadrila oslava Božskej Trojice v troch jednotkách zapísaných číslicami – ako symbol jediného Boha v troch osobách „v Proglase je všetko podriadené symbolike a 111 sú tri jedničky tvoriace jeden celok = tri božské osoby, každá o sebe jednička, v jednom celku“.¹⁶⁵ Rovnako kuriózne je aj tvrdenie, ktoré v trojke trimetra vidí znak božskej Trojice a v štvorke vytvorenej z dvoch dvojslabičných stôp znak kríža: „Pôvodný záznam Proglasu, tejto stodesaťveršovej veľpiesne s jednotlivými dvanásťslabičnými veršami, pričom každý verš predstavuje tzv. trimeter čiže trojmiernu, tri dvojsťopy, z ktorých každá má dve slabiky, teda v trojke znak Svätej Trojice a v štvorke znak Kríža či Ukrižovania, bol objavený roku 1858...“¹⁶⁶

Rozdielne počty veršov spôsobuje okolnosť, či sa záverečné „Amen“ počíta za samostatný verš. Azda najrozšírenejšia predstava o verši je, že to je „základná zvuková a rytmická jednotka básnického jazyka, graficky vyčleňovaná ako samostatný riadok veršového celku“.¹⁶⁷ Keďže však Proglas je v rukopisoch zapísaný in continuo, neobsahuje žiadne verše graficky vyčlenené do samostatných riadkov. Všetky tieto vyjadrenia sa týkajú počtu veršov Nahtigalovej rekonštrukcie, príp. jej prebásnení do slovenčiny. Pokiaľ ide o Nahtigalovu rekonštrukciu alebo jej prebásnenia do slovenčiny, majú 111 veršov. 111. verš tu tvorí potvrdzujúce slovo *Аминь* (*Amen*), ktoré naruša pravidelnosť predchádzajúcich rytmicko-metrických jednotiek, teda metrický impulz. Očakávané rytmicko-metrické prvky sa v ňom neopakujú, čiže tento posledný verš a posledné slovo zvukovo signalizuje ukončenie veršového prejavu (namiesto očakávaného 12-slabičného verša text „utne“ v Nahtigalovej rekonštrukcii len 3-slabičný a v prebásnení do slovenčiny len 2-slabičný verš). Sklamanie očakávania je však bežným a legitímnym poetickým prostriedkom, ktorý naruša zvukovú monotónnosť veršového prejavu, preto tento posledný verš tvorí integrálnu súčasť básne, ktorú nemožno ani v počítaní veršov svojvoľne vynechať.¹⁶⁸

Pri počítaní veršov Proglasu (čiže textu, ktorý je v rukopisoch zapísaný in continuo) si však treba uvedomiť skutočnosť, že starosloviensky text Proglasu, ktorý je u nás najrozšírenejší dnes, je len rekonštrukciou Rajka Nahtigala. Ide teda o fiktívny text.¹⁶⁹ Nahtigal porovnával najmä Chilendarský rukopis (prevzal ho od J. Ivanova) s Trojickým rukopisom (prevzal ho od A. I. Sobolevského).¹⁷⁰ Za základ si zobral Chilendarský rukopis, do

¹⁶³ Habovštiaková – Krošláková, c. d., s. 81.

¹⁶⁴ Fordinálová, c. d., s. 8.

¹⁶⁵ Tamže, s. 21.

¹⁶⁶ Križka, c. d., s. 45.

¹⁶⁷ ŠTRAUS, František: *Základy slovenskej verzológie*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2003, s. 13.

¹⁶⁸ Porov. aj Fordinálová, c. d., s. 21: „v literatúre sa uvádza 110 veršov, ale záverečné a osobitne vyčlenené Amen zrejme treba chápať ako samostatný verš.“

¹⁶⁹ Porov. Hauptová, c. d., s. 9.

¹⁷⁰ Porov. Nahtigal, c. d., s. 78. Varianty z ostatných rukopisov uvádzam v poznámkach pod čiarou.

ktorého ako 5. verš doplnil úsek z Trojického rukopisu (v preklade V. Turčányho „*To v našom siedmom tisícročí stalo sa*“) a ako 53. verš výraz „*sv razumom*“¹⁷¹ z Hilferdingovho rukopisu. Do svojej rekonštrukcie nezaradil spojenie „*se že jestь darь*“,¹⁷² ktoré sa nachádza vo všetkých srbských rukopisoch. 33. verš „*zakona knižbna duchovnago*“¹⁷³ upravil a vložil do svojej rekonštrukcie zo srbských rukopisov, ten sa však v Trojickom rukopise nenachádza. Chludovov rukopis zase neobsahuje podľa Nahtigalovej rekonštrukcie 72. verš, ale je v ňom navyše spojenie „*jako rabii sušče i jako*“¹⁷⁴, ktoré Nahtigal do svojej rekonštrukcie medzi 33. a 34. verš nezakomponoval. Vznikol mu tak 110-veršový text, pričom do tohto počtu veršov nepočítal záverečné *Aminь* ani nadpisy. Ako vidieť, počet veršov závisí od rekonštrukcie, od toho, ako jej autor pôvodné texty, v rukopisoch zapísané in continuo vo forme prózy, rozdelí do veršov, ktoré úseky vyčlení ako samostatné verše, ktoré naopak spojí, ktoré do rekonštrukcie vôbec zakomponuje a ktoré zo svojej rekonštrukcie úplne vynechá. Riadi sa pritom svojou hypotetickou predstavou o forme pôvodného textu, v Nahtigalovom prípade išlo o predstavu, že je to dvanásťslabíčné metrum s cezúrou po piatej, príp. siedmej slabike.

Nahtigalova rekonštrukcia však nie je jediná, pred ním text rekonštruovali A. I. Sobolevskij a E. Georgiev.¹⁷⁵ Sobolevského rekonštrukcia z r. 1910 má 110 veršov vrátane slova *Aminь*, pričom vrátane lakún čiže chýbajúcich častí, ktoré Sobolevskij vybodkoval, by ich bolo 111 – Sobolevskij sa nazdával, že medzi Nahtigalovým 53. a 54. veršom chýba ešte jeden verš. Naopak, Nahtigalove verše 90 – 92 „*Bukьvi siję, iže bo priimetь / mьdrostь tomu Christosь glagoljetь / i dušę vašę bukьvami krępitь*“¹⁷⁶ rekonštruuje iba ako dva verše „*Bukьvь bo si iže priimetь mudrostь* (lakuna – pozn. K. P.) / *dušja krępitь Christos i glagoletь*“.¹⁷⁷ Emil Georgiev preložil Proglas do bulharčiny r. 1938, takisto teda ešte pred Nahtigalovou rekonštrukciou, pričom vychádzal zo srbských rukopisov, do ktorých na rozdiel od Nahtigala nevložil 5. verš z Trojického rukopisu a 53. zachovaný polverš neoddelil ako samostatný verš. Jeho preklad má teda 108 veršov, pričom záverečné *Amen* sa nepočíta za samostatný verš.¹⁷⁸ Preklad Romana Jakobsona do angličtiny vznikol až po Nahtigalovej rekonštrukcii r. 1954, ale obsahuje len 109 veršov.¹⁷⁹

¹⁷¹ Porov. Nahtigal, c. d., s. 83. Nahtigal oproti rukopisu v predložke zmenil jer na tvrdý: „*sv*“.

¹⁷² Citácia je z Chilendarského rukopisu, Nahtigal, c. d., s. 82, podľa jeho prepisu do veršov 14. verš. Porov. aj Hilferdingov rukopis in: Sobolevskij, c. d., s. 20 a Chludovov in: Popov, c. d., s. 12.

¹⁷³ Chilendarský rukopis in: NAHTIGAL, s. 82. V Chludovovom rukopise sa tento fragment odlišuje iba jermi (porov. in: POPOV, s. 13) a v Hilferdingovom rukopise je „*zakona knižbna, duševьnago zakona*“ (in: SOBOLJEVSKIJ, s. 20).

¹⁷⁴ In: Popov, c. d., s. 13.

¹⁷⁵ R. Nahtigal komentuje Sobolevského rekonštrukciu in: Nahtigal, c. d., s. 86 a 87 – 89 a Georgievovu rekonštrukciu in: Nahtigal, c. d., s. 141 – 149. Sobolevskij sa pomýlil v číslovaní veršov, takže od 36. verša čísluje o číslicu menej.

¹⁷⁶ Nahtigal, c. d., s. 96.

¹⁷⁷ Sobolevskij, c. d., s. 26.

¹⁷⁸ Vynechávajú sa tu verše, ktoré R. Nahtigal vsunul do Chilendarského rukopisu. GEORGIEV, Emil: *Dve proizvedenija na sv. Kirila*, Sofia, 1938. Porov. aj Vašica, c. d., s. 144.

¹⁷⁹ Ani tu sa záverečné *Amen* nepočíta ako samostatný verš. J. Vašica na s. 37 uvádza bibliografický údaj Jakobson, R.: St. Constantín's Prologue to the Gospels. In: *St. Vladimir's Quarterly*, 1954, s. 19 – 23. Porov. ARTIMOVÁ, Zuzana: Proglas by sa mali učiť už deti na základných školách. Druhá časť rozho-

Prepisovatelia rukopisov zväčša prepisujú domnelé verše do riadkov podľa interpunkcie (bodky) – celý textový úsek až po bodku zapisujú do jedného riadka. Tak je to napr. pri Nahtigalovom prepise Chilendarského rukopisu. Neplatí to však univerzálne. Napr. jednotlivé mená evanjelistov sú v Chludovom rukopise oddelené bodkou „*Matthei. Marko. Luka. Ioanb*“.¹⁸⁰ ale Nahtigal ich nepovažuje za samostatné verše: „*Matъthei, Marъko, Luka i Ioanb*“.¹⁸¹ V prepise Chilendarského rukopisu ich – nelogicky – spája s predchádzajúcou vetou: „*se že jestь darb*“¹⁸², čím mu vzniká 18-slabičný verš, úplne odlišný od všetkých ostatných. Keby ich pritom oddelil, vznikol by mu 6-slabičný polverš a 12-slabičný verš, aké v tomto rukopise identifikuje v značnom rozsahu.

Nahtigal vo svojej rekonštrukcii dlhšie textové úseky niekedy rozdeľuje na dva verše, ako je to v jeho 12. a 13. verši „*darb dušamъ, nikoliže тьлѣę, / dušamъ тѣmъ, ježe i primorъ*“,¹⁸³ v 31. a 32. verši „*tako i duša vьsjaka bez bukъnъ / ne svьdodъti zakona že božija*“,¹⁸⁴ v 35. a 36. verši „*Kyj bo sluchъ, gromъnajego toъna / ne slyšę, Boga možeť bojati se?*“,¹⁸⁵ v 41. a 42. verši „*Pače že sego duša bezbukъnъna / javlajetъ se vъ člo-věčechъ mrvъnъ*“,¹⁸⁶ v 45. a 46. verši „*iže človēky vьsję otъločitъ / otъ žitija skotъska i pochoti*“,¹⁸⁷ v 65. a 66. verši „*Inъ že paky pritъčjо mōdrō dzělo / da glagoljetъ človēci ljubęšte ce?*“¹⁸⁸ (v Hilferdingovom rukopise je k nim bez interpunkcie priradený aj 67. verš „*choteše rasti Božijemъ rastomъ*“¹⁸⁹), ktoré nie sú v Hilferdingovom ani Chludovom rukopise rozdelené interpunkciou.¹⁹⁰ Toto rozdelenie je pochopiteľné, keďže tieto úseky sú približne dvojnásobne dlhé oproti ostatným.

Nahtigal však do dvoch veršov rozdeľuje aj úseky, ktoré nemajú približne dvojnásobnú dĺžku oproti ostatným, napr. 73. a 74. verš jeho rekonštrukcie nie sú v Hilferdingovom ani Chludovom rukopise oddelené interpunkciou. Po Nahtigalovom oddelení je u neho 73. verš príliš krátky (v jeho rekonštrukcii má 10 slabík, v Hilferdingovom rukopise 9 slabík, v Chludovom 6), a tak do svojej rekonštrukcie pridal tvar slovesa hovo-

voru s básnikom V. Turčányom. In: *Katolícke noviny*, roč. 27, 2011, 6. júl 2011. Dostupné aj online: <http://www.katolickenoviny.sk/27-2011-proglas-by-sa-mali-ucit-uz-deti-na-zakladnych-skolach/> [cit. 1. 3. 2015].

¹⁸⁰ In: Popov, c. d., s. 12.

¹⁸¹ Nahtigal, c. d., s. 94. Text transkribujem dôsledne mechanicky. Ako tu vidno, Nahtigal vo svojej rekonštrukcii preberá úzus zo srbských rukopisov, takže v mene evanjelistu Matúša píše obyčajné „t“ pred „th“ (tak je to vo všetkých troch srbských rukopisoch, porov. Nahtigal, c. d., s. 82; Sobolevskij, c. d., s. 20; Popov, c. d., s. 12). V Trojickom rukopise nachádza sa tu „t“ a „f“ (porov. Nahtigal, c. d., s. 79), čo je typické pre ruskú redakciu cirkevnej slovančiny. Eugen Pauliny transkribuje meno evanjelistu Matúša v Nahtigalovej rekonštrukcii vo forme *Mathei*, porov. Pauliny, c. d., s. 127.

¹⁸² Nahtigal, c. d., s. 82. Tento textový fragment sa nachádza vo všetkých srbských rukopisoch, ale Nahtigal ho zo svojej rekonštrukcie vynechal.

¹⁸³ Nahtigal, c. d., s. 93 – 94.

¹⁸⁴ Tamže, s. 94.

¹⁸⁵ Tamže.

¹⁸⁶ Tamže.

¹⁸⁷ Tamže, s. 94 – 95.

¹⁸⁸ Tamže, s. 95.

¹⁸⁹ Sobolevskij, c. d., s. 20.

¹⁹⁰ Chilendarský a Trojický rukopis mám v Nahtigalovom prepise do veršov.

renia „rešti“¹⁹¹ (riečť, povedať),¹⁹² ktoré sa nenachádza v žiadnom z rukopisov (nenachádza sa v srbských rukopisoch a v Trojickom ho ani nemožno nájsť, keďže ten je iba fragmentom po Nahtigalov 44. verš – bez 33. verša; 45. verš predstavuje *Amen*).

Do svojej rekonštrukcie Nahtigal ako 53. verš zaradil výraz „sъ razumotъ“, ktorý sa nachádza iba v Hilferdingovom rukopise (v predložke zmenil mäkký jer na tvrdý: „sъ“). Keďže verš je príliš krátky, takisto svojvoľne k nemu pridal prívlastok „svoimъ“ a verbum dicendi „glagolati“.¹⁹³ Zámenami a verbami dicendi Nahtigal do textu vkladá sémanticky málo zaťažené výrazy, ktoré majú iba tú funkciu, aby verš natiahli do ním preferovaného dvanásťslabičníka.

Rovnako do 91. verša Nahtigal pridal ukazovacie zámeno „tomu“, ktoré sa nenachádza v žiadnom rukopise: „mъdrostъ tomu Christosъ glagoljetъ“¹⁹⁴ („múdrost' tomu Kristus hovorí“). Vložením zámena v datíve výraz *múdrost'* jednoznačne uviedol do pozície syntaktického predmetu. Bez neho by sa tu dalo uvažovať aj o zosobnenej Múdrosti, ako prekladá J. Vašica: „Neboť kdo přijmou knihy ty – / Moudrost Kristus v nich mluví“.¹⁹⁵

Do 92. verša Nahtigal zase pridal výraz „bukъvami“, nenachádzajúci sa v rukopisoch: „i dušę vašę bukъvami krępitъ“ („a duše vaše písmenami posilňuje“), ktorý do tohto verša významovo zasahuje natoľko radikálne, že viacerých slovenských interpretov pomýlil – v Proglase videli oslavu slova a knižnej kultúry (namiesto Božskej osoby Slova, po grécky Logos), pričom Proglas tematizuje „knigy gospodnije“ („knihy Pánove/Hospodinove“) čiže biblické knihy, evanjeliá, pre ktoré je predslovom. Pre čo najdokonalejšie zachovanie dvanásťslabičníka Nahtigal okrem toho do svojej rekonštrukcie pridáva rozmanité jednoslabičné výrazy, nenachádzajúce sa v rukopisoch, najmä „že“, „bo“, spojku „i“, predponu „pri-“.

Neprekvapuje, že jednotlivé rukopisy sa odlišujú v rozdelení na textové úseky podľa interpunkcie. Nahtigal si vyberá tak, aby bolo možné zachovať dvanásťslabičník.

Pokiaľ ide o počet veršov, výsledky jednotlivých prepisovateľov sú nejednotné.

Tvrdenie, že Proglas má 110 alebo 111 veršov, vzbudzuje u súčasných recipientov predstavu o stredovekom texte, ktorá nezodpovedá jeho charakteru, ale súčasnej poézii. Nezohľadňuje sa skutočnosť, že pergamen bol v stredoveku vzácny, a tak sa celá jeho plocha maximálne využívala na písanie, preto sa texty nezapisovali do veršov, ale in continuo do stĺpcov, v čom sa neodlišovala poézia od prózy. Veď Proglas sa od polovice 19. storočia, keď bol objavený, až do konca 19. storočia považoval za prózu a na základe samého textu sa nedá určiť, či ide o poéziu alebo rytmizovanú prózu.¹⁹⁷ V dejinách slovenskej literatúry sa na literatúru starších období nezriedka uplatňujú súčasné literárno-vedné kritériá, čím sa nivelizuje jej osobitosť. Nezohľadňuje sa podoba stredovekého textu, ale hľadá sa naň cez súčasné predstavy. Systematické uplatňovanie synchronných

¹⁹¹ Nahtigal, c. d., s. 95.

¹⁹² Porov. *Staroslavjanskij slovar'*, s. 581.

¹⁹³ Nahtigal, c. d., s. 95.

¹⁹⁴ Nahtigal, c. d., s. 96.

¹⁹⁵ Vašica, c. d., s. 142.

¹⁹⁶ Chilendarský rukopis in Nahtigal, c. d., s. 85, Hilferdingov in Sobolevskij, c. d., s. 21, Chludovov in Popov, c. d., s. 13.

¹⁹⁷ Porov. Hauptová, c. d. 3, s. 335.

textových noriem a nezohľadňovanie stredovekých špecifik sa pri posudzovaní Proglasu prejavuje tak, že stredoveký Proglas sa dnes vníma ako sylabotnická báseň s dvanásťslabičným (V. Turčány a J. Zambor) a desať- a jedenásťslabičným (L. Feldek) metrom, so 110 alebo 111 veršami a z incipitu *Proglas* sa stal jej názov. Prirodzene, Proglas ako báseň je text 20. storočia – možno povedať ako kolektívny výtvor –, nie však text 9. storočia. Východiskom vzniku Proglasu ako básne je rekonštrukcia R. Nahtigala. Napriek tomu, že pôvodný rukopis sa nezachoval, J. Zambor už o tejto rekonštruovanej fáze textu hovorí ako o „sylabickom origináli *Proglasu*“, ¹⁹⁸ čím sa myslí Nahtigalova rekonštrukcia.

Nie je cieľom tejto analýzy určiť, či vznik spomínanej duality Proglasu je iba samovoľným výsledkom omylu, zhluku náhod, alebo aj kľčovitého chcenia, túžby po doložení začiatkov písomnosti a literárnej kultúry, v ktorých vierozvestovia vytýčili smer práve spustenej kulturizácie „veľbásňou“. Už teraz však, na základe mikrokompozičnej výstavby textu, t. j. horizontálneho členenia útvaru na údajné verše, vieme stredoveký text Proglasu určiť ako neveršovaný prozaický útvar, ktorý však je vybudovaný v rytmickom paralelizme vetných periód čiže je rozložený na približne rovnaké úseky. Veď v prípade sylabizmu by muselo ísť o presný počet slabík a časomiera neprichádza do úvahy, lebo kvantita, ktorá je jej základným výstavbovým prvkom, nemala v staroslovienčine fonologickú platnosť.

(Pokračovanie v nasledujúcom čísle.)

Mgr. Kristína Pavlovičová, PhD.
Katedra slovenského jazyka a literatúry PdF TU
Priemyslená 4
918 43 Trnava
SR
e-mail: kristina.pavlovicova@gmail.com

¹⁹⁸ Zambor, c. d., s. 27.